

HET LEVEN IN SCHOONHOVEN

MAGAZINE
HET LEVEN
IN SCHOONHOVEN
NUMMER 4
MEI 2011
€ 5,95

Speciale editie

Schoonhoven Zilverstad

Zilveren juwelenkist

Kannenkoor

Uitgeverij Quadraat

COLOFON

Het leven in Schoonhoven
Nr. 4 Schoonhoven Zilverstad

REDACTIE

Madelon Dijkstra, Piet Niestadt, Hans Uijtdewilgen, Ad de Vaal en Marliese van der Wal.

EINDREDACTIE

Madelon Dijkstra

VORMGEVING

José van Hattem, Carola Vermeer,
Fecit Vormgevers, Vianen

DRUKWERK

Drukkerij De Groot, Goudriaan

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Hans Breuer, Robert van der Hek, Cock van Holten, Gemke Jager, René Kappers, Marianne Klarenbeek, Piet Koster, Jan van Nouhuys, Ab Rikkoert, Ad de Vaal, Paul de Vries, Gerard Wijland

FOTOGRAFIE

De in dit magazine opgenomen foto's (tenzij anders aangegeven) zijn uit de 'Collectie Cock van Holten' en eigendom van de Stichting Behoud Cultureel Erfgoed Schoonhoven.

ISBN 978 90 76940 83 0 NUR 693

REDACTIE-ADRES

Niestadt, Lopikerstraat 34,
2871 BX Schoonhoven
leveninschoonhoven@live.nl

UITGEVER

Uitgeverij Quadraat, Bakkerstraat 6,
4132 VC Vianen

AFBEELDING OMSLAG VOORZIJD

Cock van Holten bezig met stampen van lepel in lood. Het tandwiel op de voorgrond is van de 'knormolen'. Dankzij Cock van Holten beschikken we in Het leven in Schoonhoven over een bijzondere collectie foto's van oud-Schoonhovenaren.

AFBEELDING OMSLAG ACHTERZIJD

Meestertekens en namen van degenen die in 1988 lid waren van het Schoonhovense Goud- en Zilvermidsgilde St. Eloy.

COPYRIGHT

Het auteursrecht van de in deze uitgave opgenomen artikelen berust - tenzij anders geregeld - bij de uitgever. Het auteursrecht op de in deze uitgave opgenomen afbeeldingen berust bij de rechthebbenden, zoals beschreven in de fotobijlschriften.

De uitgever heeft van alle hem bekende rechthebbenden op de in deze publicatie opgenomen teksten en afbeeldingen toestemming verkregen om deze af te drukken. Indien anderen menen zekere rechten te kunnen doen gelden, wordt hen verzocht zich in verbinding te stellen met de uitgever: p/a Uitgeverij Quadraat, Postbus 33, 4130 EA Vianen.

© Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

www.hetleveninschoonhoven.nl

Website met aanvullende informatie over het magazine. Elke maand nieuw beeldmateriaal!

150 jaar Gilde St. Eloy alias de Nijverheidsvereniging

Feest in 2012! Het gebeurt niet vaak dat verenigingen hun 150-jarig bestaan vieren. Het Schoonhovense Goud- en Zilvermidsgilde St. Eloy doet dat wel. Aan de vooravond van dit bijzondere jubileum blikken we terug op de oprichting en belangrijke bijdragen van de vereniging voor de ontwikkeling van Schoonhoven tot Zilverstad. Ook de overgang naar het huidige Schoonhovense Goud- en Zilvermidsgilde St. Eloy komt aan bod.

De vereniging met haar lange naam en 'dubbele e' is de eerste gedaante van het huidige Gilde St. Eloy. De vereniging werd waarschijnlijk op 18 maart 1862 opgericht. In het eerste kwartaal van dat jaar betaalden 43 zelfstandige goud- en zilversmeden hun eerste contributie. De oudste presentielijst, die van de ledenvergadering op 12 juli 1862, vermeldde 20 aanwezige leden: grote zowel als kleine bedrijven van die tijd. De eerste statuten werden door de leden goedgekeurd op 9 februari en Koninklijk goedgekeurd op 20 februari 1863. De vereniging kreeg hierdoor 'rechtspersoonlijkheid'. De laatste Koninklijke goedkeuring dateerde van 20 september 1959.

↑ Eerste presentielijst van de Nijverheidsvereniging met 20 leden; Ledenvergadering 12 juli 1862. Ondertekend door Andries Graves Kooiman Jacobszoon, voorzitter, en Corstiaan van Willenswaard, secretaris. SAMH, AC 1030, Archief Nijverheidsvereniging, Inv.nr. 1, presentielijsten. Foto J. Woltersen.

Het tekenonderwijs

Naast het algemene doel "het bevorderen van de nijverheidsbelangen van de leden" was als subdoelstelling ook nog geformuleerd "het aankweken van schoonheidsgevoel en kunstvaardigheid bij werklieden door het bevorderen van het geven van tekenonderwijs". Voor dit laatste werd door de Nijverheidsvereniging vanaf 1862 het tekenonderwijs georganiseerd, werden tekenleraren gecontracteerd en werd door de vereniging het onderwijs gesubsidieerd. De eerste leraren waren de graveur Andries Kip (van 1863 tot 1866) en na diens overlijden de architect Johannes Anthonie Smits (van 1866 tot 1888). Vervolgens waren

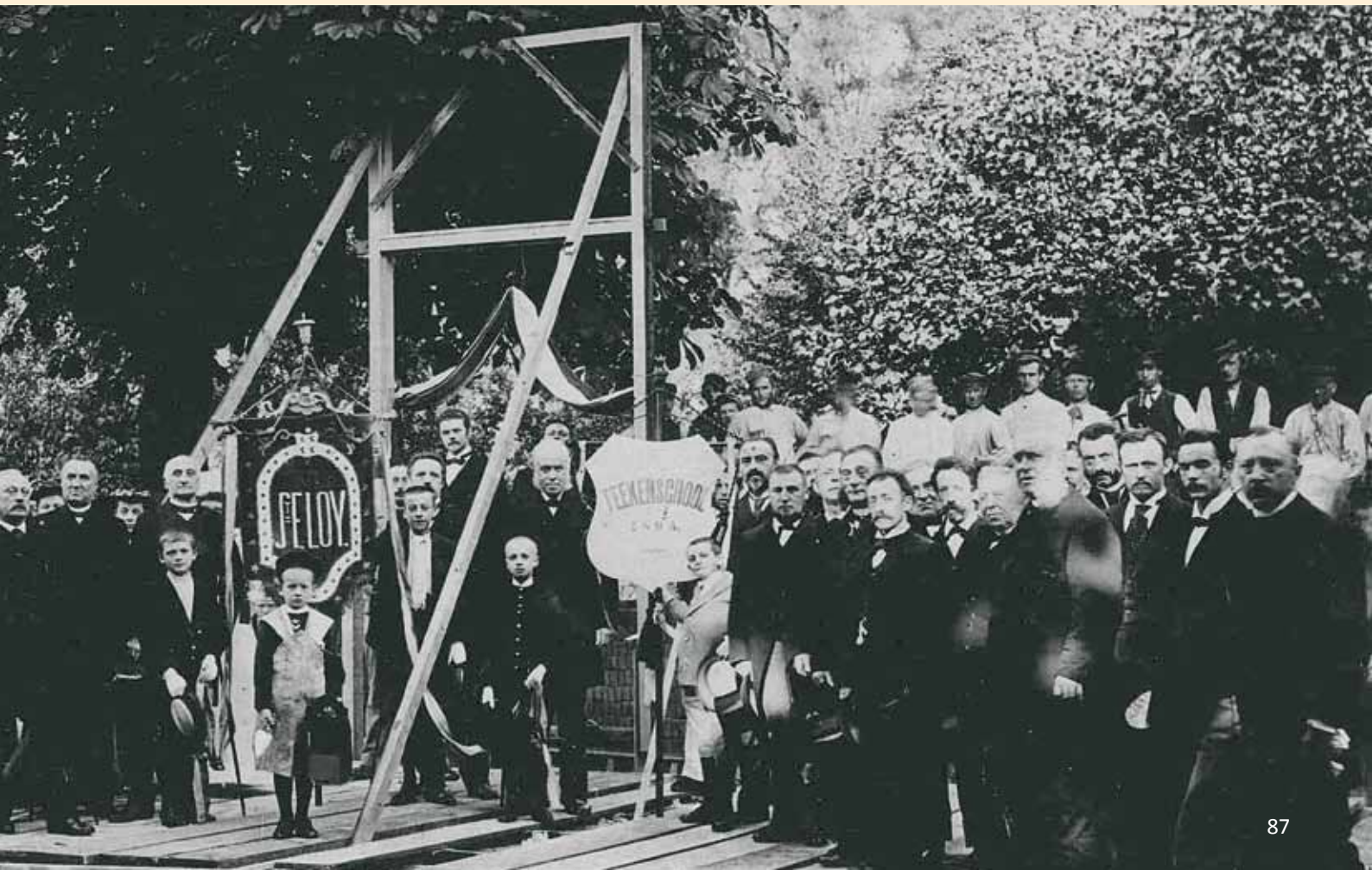
stadsarchitect Redeker en onderwijzer Brouwer tekenleraren voor onder andere goud- en zilversmeden (tussen 1889 en 1895) maar deze twee werden niet door de Nijverheidsvereniging gecontracteerd noch gesubsidieerd. Uiteindelijk resulteerde dit alles, zoals in Schoonhoven algemeen bekend, in 1895 in de bouw van de 'Nijverheidsteekenschool' die eigendom was van de Nijverheidsvereniging. In 1920 werd de school inclusief gebouw en inventaris overgedragen -verkocht- aan het Rijk. Uiteindelijk kwam hier onze huidige Vakschool uit voort.

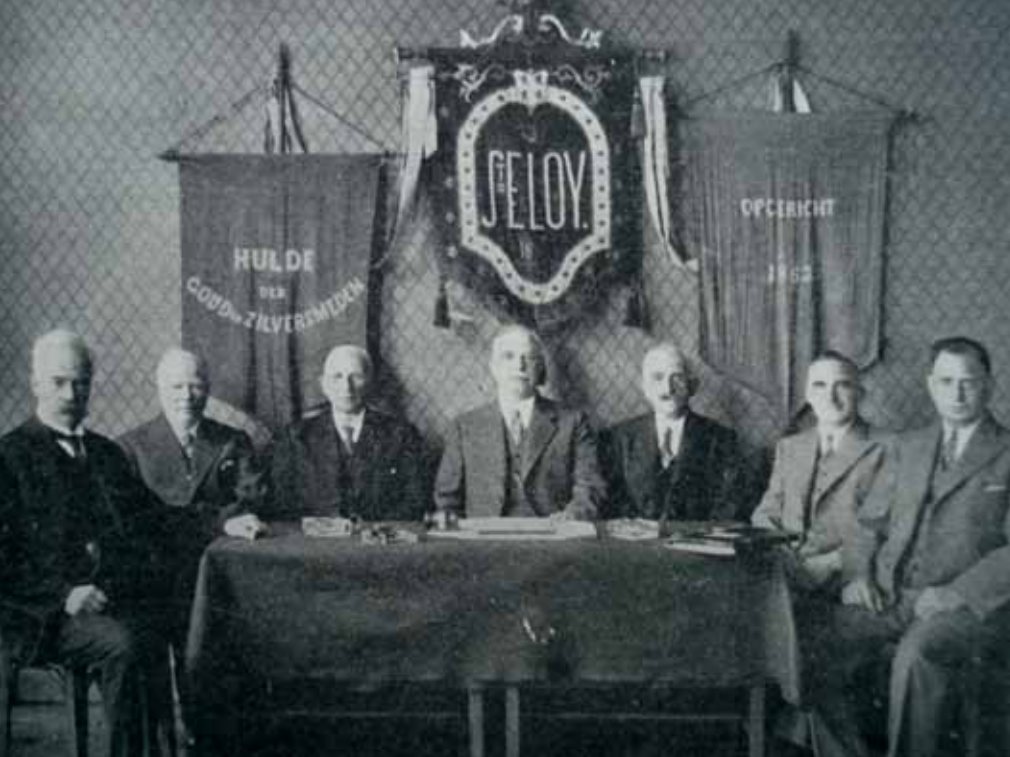
↓ Pieter Greup jr. het jongetje met de zilveren (!) troffel in de hand, legt de eerste steen van de Teekenschool op 9 september 1895. Op de foto staan de goud- en zilversmeden met hun dames en op de achtergrond de bouwvakkers. Het Gemeentebestuur was niet uitgenodigd wegens onenigheid over subsidie. De heren links van het vaandel v.l.n.r. Gerrit (Regtdoorzee) Greup, Corstiaan van Willenswaard, Nicolaas Kooiman. Rechts naast het vaandel achter de jongeman, Cornelis Leendert van Willenswaard. Links naast het bord 'Teekenschool' Pieter Greup sr. Rechts naast het bord, Adrianus Andries (Graves) Kooiman. Van rechts naar links: onbekend, Fred. A. Tepe, onbekend, onbekend, vermoedelijk Jacobus Johannes Lazonder, Johannes Gaillard, Hermanus Marinus den Uijl, onbekend, Dirk Hendrik Greup jr (snor). Foto Collectie van Holten.

Nuts- en algemene voorzieningen en de oorlog in Schoonhoven

Minder bekende, maar daarom niet minder belangrijke bijdragen, leverde de Nijverheidsvereniging aan het tot stand komen van allerlei andere voorzieningen in Schoonhoven. De vereniging, de leden en bestuursleden bemoeiden zich al dan niet via de Gemeenteraad of anderszins met het tot stand komen van de particuliere gasfabriek (1856), de gemeentelijke gasfabriek (1895), de waterleiding (1901) en van de elektrificatie (1921). Ook bij de aanleg van de spoorlijn (1914), de bouw van de Havenkazerne (1862) en bij de werkverschaffing in de crisis van de jaren 1930 oefende de Nijverheidsvereniging haar invloed uit. En let wel, al in 1936 pleitte de vereniging voor de oprichting van een Nederlands Zilvermuseum: "Het staat nu vast dat het museum in Schoonhoven als zijnde de Zilverstad van ons land zal worden gevestigd"! Er werden zelfs toen al oude gereedschappen en voorwerpen voor ingezameld. De NRC van 12 januari 1936 wist te melden dat het museum in het Doelenhuis zou komen. De rol van de Nijverheidsvereniging was verder van cruciaal belang tijdens

↓ Knipsel uit de Schoonhovensche Courant waarin de Commissie van de Nijverheidsvereniging wordt voorgesteld voor het te vestigen Zilvermuseum in Schoonhoven. Circa 1936 (ongedateerd). SAMH, AC 1079, Collectie Lugard, doos 94 II t/m 120 en Portefeuille F-178a. (Foto RKA)

← Bestuur van de Nijverheidsvereniging in 1936/37. V.l.n.r. G. van Geelen, G.J. van den Bergh sr, C.L. van Willenswaard, W. Hooijkaas, Jac. G.J. Niekerk, C.de Goeij, Alex Meijer. Op de achtergrond het uit 1874 daterende vaandel St. Eloy dat anno 2011 gerestaureerd in het Edelambachtshuis staat. Goud en Zilver, 1937, Kenniscentrum Zilvermuseum Schoonhoven. (Foto RKa)

de bezetting gedurende de Tweede Wereldoorlog en bij de aanpassing van de goud- en zilverindustrie aan de oorlogsomstandigheden. Het gedeeltelijk omschakelen naar de productie van

↓ Leden van de Nijverheidsvereniging op bezoek bij H. Drijfhout & Zoon's Edelmetaal-bedrijven te Amsterdam op 11 september 1947. Op de voorste rij zittend alle bestuurs-leden en de Vakschool directie. Zittend v.l.n.r. Alex Meijer, H. Schriek (penningmeester), W.H. van der Jagt (directeur Vakschool), L. Bosch (oud-directeur Vakschool), G. Hooijkaas (secretaris), G.J. van den Bergh (voorzitter), Aart Jan Baardwijk, G. Vreedenburgh (bestuursadviseur), Arie Pluut Azn, J.C. Voorstuijs. Voor de overige namen: www.hetleveninschoonhoven.nl. Foto Collectie J.C. Voorstuijs; bewerking RKa.

medische en tandheelkundige instrumenten en brilmonturen voorkwam confiscatie en afvoer van de machines en gereedschappen ten behoeve van de oorlogsindustrie. De zilverindustrie was daarmee voorlopig voor Schoonhoven behouden.

Tot Hulp in Lijden: sociaal vangnet

Kort na de oprichting in 1862 drong echter ook het besef door dat er nog iets anders moest worden geregeld. Er moest een 'ziekenfonds' komen! Op 28 juli 1863 werd het fonds door de ledenvergadering van de Nijverheidsvereniging ingesteld en op 1 januari 1864 nam "Tot Hulp in Lijden" een aan-

vang. Het zou tot ver in de 20e eeuw het sociale vangnet van de Zilverstad zijn, want zowel zelfstandige goud- en zilversmeden als hun werklieden konden lid worden. De contributie werd met dagelijks overwerk door de leden opgebracht. Het fonds deed uitkeringen bij ziekte en overlijden. Per 1 juli 1882 –toen er voldoende vermogen was opgebouwd– ging het fonds ook pensioenuitkeringen doen. Goudsmidsgezel Johannes Eliza de Gids was de eerste gepensioneerde; hij kreeg voortaan een pensioen van 3 gulden per week. Voor het fonds zou hij 'een dure' worden want hij trok 16 jaar pensioen, terwijl hij 18 jaar betaald had. Hij overleed in augustus 1898 op 83-jarige leeftijd. Kortom de Nijverheidsvereniging bood via haar fonds Tot Hulp in Lijden, brede collectieve onderlinge sociale zorg op lokaal niveau voor de grootste bedrijfstak van de stad.

In drie stappen terug naar 'de roots'

Als boven gezegd, werd in 1920 de Teekenschool overgedragen aan het Rijk. Vervolgens maakte in 1930

→ De leden van het Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde St. Eloy in 1995 na afloop van een ledenvergadering; afgedrukt, St. Eloy Journaal, 4e jaargang, mei 1995. Foto Rob Glastra, Collectie Henk Sauër.

V.l.n.r. van voor naar achter: 1e rij, Annet Tjho, Jaap Boonstoppel, Cor Kuif, André Visser, 2e rij, Jan van Nouhuijs, Jacob Gelderblom, Bep den Oudsten, André Gelderblom, 3e rij, Bert Looren de Jong, Huub Rogier, Gabri Schumacher, Clemens Imholz, 4e rij, Maarten Smit, heer A.Th.M. Smiers, Henk Sauër, Albert Bachmaier, Bas Stigter, onbekend, 5e rij, Arie Pluut, Remco Duel, Pim (Herman) Duel, Arne Pluut, At Brandenburg, Ad Eijgensteijn, Gerard den Oudsten.

de komst van de Rijksziektewet de uitkeringen door Tot Hulp in Lijden bij ziekte overbodig. In 1929 waren er 129 werkende leden. Het fonds werd nu uitsluitend nog een pensioenfonds.

In 1935 ontvingen negentien gepensioneerden een uitkering, het hoogste aantal ooit. Er waren 68 leden, ofwel betalende deelnemers. Het vermogen van het fonds bedroeg op dat moment de kapitale som van 17.000 gulden.

In 1957 kwam de AOW. Tot Hulp in Lijden werd toen ook als pensioenfonds overbodig en werd in hetzelfde jaar opgeheven. Het vermogen was inmiddels geslonken tot 5.500 gulden. Naar het zich laat aanzien ontvingen de negen gepensioneerden van toen en de nog werkende leden ieder een slotuitkering al naar gelang ieders historische bijdrage en toen was het geld op. Voortaan 'trokken ze van Drees'.

De Nijverheidsvereniging was er nu alleen nog weer voor haar oudste doel 'het bevorderen van de nijverheidsbelangen van de leden'. Het bestuur organiseerde daartoe onder meer tentoonstellingen en lezingen over het vak en over de nieuwste technische ontwikkelingen. In december 1925 sprak de heer R. Swierstra "Chef der afdeling Technische propaganda Philips' Gloeilampenfabriek te Eindhoven" over het onderwerp "Radio (met lichtbeelden)". En zo organiseerde de Nijverheidsvereniging bijvoorbeeld ook bedrijfsbezoeken aan een belangrijke leverancier als H. Drijfhout & Zoons te Amsterdam.

De overgang in de jaren 1980

In de jaren 1970 en '80 kwamen grote veranderingen in de zilvermarkt. Berucht is het speculatieve optreden van de Amerikaanse gebroeders Hunt: de zilverprijs ging in korte tijd door het dak. En al langer verdrong roestvrijstaal het traditionele tafelzilver. Lageloonlanden kwamen op. Bedrijven in Schoonhoven kregen het uiterst moeilijk. Ook verdween in 1987 de Waarborg uit Schoonhoven met als gevolg een sterke stijging van de logistieke kosten voor het keuren van zilver. De 'maakindustrie' in de Zilverstad ging langzamerhand teloor. Er was daarentegen wel een opleving van weer ambachtelijk

werkende goud- en zilversmeden. Die waren nu echter meer artistiek georiënteerd: zilverkunst en moderne sieraden. Ook wilden zij rechtstreeks aan het publiek verkopen, iets dat binnen de Nijverheidsvereniging 'not done' was. Men had altijd aan groothandel en juweliers verkocht. De 'nijverheidsbelangen van de leden' gingen daardoor sterk uiteenlopen en de eens zo machtige Nijverheidsvereniging verloor haar betekenis. Ze leidde uiteindelijk midden jaren 1980 een kwijnend bestaan.

Het Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde St. Eloy: 1988

Het initiatief om in 1985 'de Zilverdag' op tweede Pinksterdag te organiseren, bundelde oude en nieuwe krachten. Daarnaast vergrootte het dreigend vertrek van de Waarborg uit Schoonhoven de wil tot samenwerking. Op 12 november 1984 nodigde de Nijverheidsvereniging per brief de goud- en zilversmeden van Schoonhoven uit voor een gezamenlijke bespreking over de toekomst van het Waarborgkantoor Schoonhoven. De sluiting bleef de gemoederen in de jaren daarna bezighouden: onder meer werd een eigen 'Schoonhovens stempelmerk' bedacht. In 1987 werden daarom stappen ondernomen om de Nijverheidsvereniging zo gezegd "nieuw leven in te blazen". In een vergadering van 12 november 1987 werd unaniem besloten tot de "heroprichting" van de Nijverheidsvereniging hoewel de vereniging juridisch noch feitelijk ooit was opgeheven; als rechtspersoon bestond de vereniging nog steeds en werd dus voortgezet. In de ledenvergadering van de nieuw leven ingeblazen Nijverheidsvereniging werd vervolgens op 4 februari 1988 besloten tot een nieuwe naam die meer recht zou doen aan de nieuwe tijdgeest: 'het Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde St. Eloy'. De vereniging met de nieuwe naam was de voortzetting van de Nijverheidsvereniging. In de statuten van 29 februari 1988 bevestigde notaris

Paarlberg dat ook: "het Gilde acht zich de voortzetting van de Nijverheidsvereniging". Naast nieuwe gildeleden werden vrijwel alle oude leden van de Nijverheidsvereniging, inclusief vroegere bestuursleden, weer lid van de vereniging met de nieuwe naam, het Gilde St. Eloy. De eerste ledenlijst van het Gilde telde 24 leden; de huidige anno 2011 telt er overigens 48.

St. Eloy publieksgericht: de nieuwe koers

Na de Zilverdag volgden met steun van St. Eloy andere initiatieven gericht op het publiek: Zilver in Beweging, Meesterstukken, De Noviteitenshow, Zilverkunst, de 'Schoonhoven Silver Award', het Nationaal Zilverstad Symposium, de Jan van Beaumontprijs, de Eresleutel van de Zilverstad en de Nacht van het Zilver. Al deze activiteiten werden de afgelopen 25 jaar mogelijk dankzij actieve leden van St. Eloy. Ook werden er nog initiatieven

ontplooid richting zakelijke afnemers. Zo werd vanaf 1989 door St. Eloy driemaal een minibeurs georganiseerd in de showroom van Hooijkaas en werd van 1992 tot 1996 tweemaal per jaar een nieuwsbrief uitgegeven gericht op juweliers en grossiers, het "Sint Eloy Journaal". Maar de nadruk bleef liggen richting publiek. Actieve gildeleden die deze initiatieven ontplooiden zijn onder meer, in willekeurige volgorde en zonder anderen tekort te willen doen: Arie en Arne Pluut, Dick van de Lagemaat, Bep den Oudsten, Albert Bachmaier, Jan van Nouhuijs, Cor Kuijf, Gemke Jager, Huub Rogier, Wouter van Baalen, Paul de Vries en René Kappers. De Nijverheidsvereniging is vandaag na 149 jaar nog altijd springlevend, zij het onder een andere naam. De vereniging viert volgend jaar feest: 150 jaar Schoonhovens Goud- en Zilversmidsgilde St. Eloy.

Door René Kappers

→ Gezellige drukte tijdens de Nationale Zilverdag 2003, één van de meest succesvolle publieksgerichte activiteiten waar het Gilde St. Eloy en de leden nog altijd actief aan deelnemen; in 2011 voor de 27e maal. Foto Niestad.

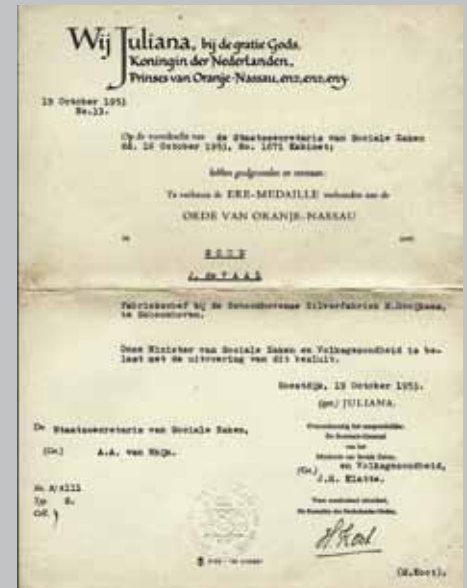

Zilverversmeden in de familie

De zaal van het Nutsgebouw in de Koestraat was op vrijdagavond 9 oktober 1953 vol met personeelsleden van de Zilverfabriek H. Hooijkaas, hun familie, vrienden en andere genodigden. Er werd feestgevierd. Het was het afscheidsfeest van ome Cor Hooijkaas en de heer Verhoog en de huldiging van wel drie jubilarissen. Piet van der Ree was 25 jaar in dienst van de firma, Roel de Hoop al veertig jaar en de fabriekschef Jan de Vaal maar liefst 50 jaar.

Het programma begon om half acht met toespraken tot de jubilarissen en de vertrekkenden. De scheidende procuratiehouder de heer Verhoog werd extra in het zonnetje gezet. Hij kreeg bovendien de gouden eremedaille verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau. Daarna volgde een pauze waarin traktaatjes werden aangeboden en vervolgens het feestprogramma, dat werd verzorgd door de Alkmaarse Kring van Kleinkunstenaars. De muzikale omlijsting van de avond werd verzorgd door de muziekvereniging T.A.V.E.N.U.

opgespeld ging het gezelschap naar het bordes waar beiden een serenade werd gebracht door hun Muziekvereniging T.A.V.E.N.U. Jan de Vaal noemde zijn onderscheiding daarna altijd, met een guitige blik in de ogen, zijn bewijs van goed gedrag. Van de directie kreeg Jan de Vaal onder meer een polshorloge van een gerenommeerd Zwitsers merk en een tafelaansteker met inscriptie voorzien van een verzilverd omhulsel met een oud Hollands tafereel,

↑ De oorkonde behorende bij de eremedaille van Jan de Vaal

↑ Het feestprogramma voor het feest op 9 oktober 1953. HA HA slaat op het meesterteken van Hooijkaas, dat de letters HH bevatte.

Eremedailles

Drie weken later kwam er een vervolg op deze feestelijkheden. Toen ontving Jan de Vaal op het stadhuis de gouden eremedaille en Roel de Hoop de zilveren eremedaille verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau. Burgemeester Aten hield een toespraak en de "oude" mevrouw Hooijkaas speldde de medailles op. Nadat de medailles waren

Jan de Vaal, waarvan het beeldmerk van Hooijkaas is afgeleid

↑ Janus de Vaal bezig met de vervaardiging van een oorijzer voor een Scheveningse vis-sersvrouw.

uit eigen bedrijf. Veel eer voor deze werknemer, die in 1903 op negentienjarige leeftijd in dienst trad bij Herbert Hooijkaas. Hij had na het verlaten van de lagere school een gedegen opleiding genoten bij Arnold Meijer (meesterzilver-smid van 1883 tot 1917) en hij had de Tekenschool, de voorloper van de Vakschool voor Goud- en Zilvermeden, succesvol doorlopen. Jan stond bekend als een goed vakman en onder zijn leiding werd de lepelmakerij, die tot dan toe nog op ambachtelijke leest was geschoeid, omgevormd tot een industriële productie. Jan de Vaal stond model voor het beeldmerk van de Schoonhovense Zilverfabriek H. Hooijkaas, de smedende man.

Familie

Kijken we naar de oorkonde, die ter gelegenheid van het zestigjarig jubileum van het bedrijf door het personeel

was aangeboden aan Willem Hooijkaas de toenmalige directeur, dan lezen we onder het fabriekspersoneel behalve de naam van Jan de Vaal, ook de namen van zijn jongere broers Adrianus en Zeger en ook de naam van Piet de Vaal, een neef, de zoon van de oudere broer van Jans vader. Later zouden ook nog twee van zijn eigen zoons, Janus en Jacob, werkzaam zijn voor Hooijkaas. De eerstgenoemde meer dan veertig jaar, vanaf het verlaten van de Vakschool tot aan zijn vroegtijdig overlijden. De tweede, Jacob, de benjamin uit het gezin, maar een korte tijd. Behalve deze familieleden met de naam De Vaal, komen ook Rinus en Wim Droog voor op de loonlijsten van Hooijkaas, twee broers van de vrouw van Jan de Vaal. Dit zijn slechts de rechtstreekse verwanten. Op de loonlijsten van Hooijkaas komen ook nog achterneven uit de familie De Jong en aangetrouwde familieleden van Zeger de Vaal voor. Met recht kan er worden gezegd dat Hooijkaas een familiebedrijf

was en dan betreft dat niet alleen de eigenaren.

Eerste generatie zilvermeden

Hoe komt het beroep van zilver-smid in de familie De Vaal? Was dit een beroep dat binnen de familie altijd al van vader op zoon over ging? Het antwoord hierop is nee. De eerste De Vaal die zich na zijn huwelijk met Maria van Heumen in Schoonhoven vestigde, was smid. Pas onder de kinderen van zijn kleinzoon, Daniel de Vaal, treffen we de eerste zilvermeden aan. Jan, de tweede zoon, geboren in 1826 en Adrianus de jongste uit het gezin, geboren in 1841. Hoe kwam het dat deze twee jongens niet het beroep van hun vader volgden, maar zilver-smid werden? De reden zou kunnen zijn dat zij niet de oudste kinderen waren en dat zij opgroeiden in een stad waar het meest voorkomende beroep zilver-smid was. Maar dat was ook van toepassing op hun vader, die was ook niet de oudste zoon in het gezin. Hij koos wel voor het beroep van zijn vader. Er was een andere reden. De moeder van Jan en Adrianus was Pieter-nella van Geelen. Zij was een dochter uit een oud Schoonhovens zilvermedengeslacht met een traditie die terug gaat tot in de 17e eeuw. Jan en Adrianus kozen dus voor het beroep van hun grootvader Hendrik van Geelen.

Werkmeester

Van de oudste van de twee is niet bekend bij wie hij in de leer is geweest en bij wie hij heeft gewerkt. De jongste uit het gezin, Adrianus, leerde het vak bij Gerrit Kuilenburg. Hij nam in 1866 de zilver-smidwerkplaats met inventaris over van de weduwe van Cornelis de Jong in de Korte Weistraat en vestigde zich als zelfstandig werkmeester met een eigen meesterteken. Tot zijn overlijden in 1928 oefende hij zijn vak uit en bleef het bedrijf bestaan. Hij trouwde in 1870 met Krijntje Maria de Jong. Samen kregen zij tien kinderen, twee dochters en acht zoons, waarvan er slechts vier volwassen werden. Drie van die vier werden zilver-smid en de vierde werd machinist, eerst op het treintje van Schoonhoven naar Gouda, later in dienst van de Schoonhovense Zilverfabriek Hooijkaas voor bediening en on-

derhoud van onder meer de befaamde gasmotor. Jacob, de oudste van de vier, werkte als goud- en zilversmid in het bedrijf van zijn vader. De andere twee zoons Jan en Zeger kozen voor het vak van zilversmid en gingen uiteindelijk bij Hooijkaas werken. Jacob overleed aan het begin van de Eerste Wereldoorlog. Net als voor alle zilversmeden in Schoonhoven was het toen voor vader een moeilijke tijd. Hij kon amper het hoofd boven water houden, waardoor allebei de andere zoons ervoor kozen het bedrijf niet over te nemen en in dienst te blijven bij Hooijkaas.

De derde generatie

De drie zoons van Jan de Vaal bezochten alle drie de Vakschool voor goud-, zilversmeden en uurwerkmakers. De oudste, Janus, trad in de voetsporen van zijn vader. Hij bracht zijn hele werkzame leven door in dienst van Hooijkaas. In de jaren vijftig van de twintigste eeuw bracht hij veel tijd door in het Edelambachtshuis, waar hij voor bezoekers het aloude ambacht van zilversmid demonstreerde. Eén van de vaardigheden die hij van zijn vader leerde en die hij daar demonstreerde, was de vervaardiging van de zilveren oorijzers voor de klederdracht van de Scheveningse vissersvrouwen. Hij was de laatste zilversmid in Nederland die dit nog deed. Tot aan zijn overlijden in 1981 was hij hier buiten de normale werkuren nog mee bezig. Het laatste oorijzer waaraan hij werkte, was op het moment van zijn overlijden bij de waarborg om gekeurd te worden. Deze is nu in het bezit van de familie.

Horlogemaker juwelier

De tweede zoon, Gerrit, bezocht na de MULO ook de vakschool. Hij leerde daar het vak van horlogemaker. Na de Tweede Wereldoorlog startte hij een eigen bedrijfje in het voorkamertje van het ouderlijk huis in de Olivier van Noortstraat. Veel had het niet om het lijf. Daar was ook geen ruimte voor. Behalve zijn ouders en zijn jongere broer Jacob woonde ook hij daar met zijn vrouw en dochtertje. Gelukkig kon hij na enige tijd het winkelpand in de Lopikerstraat kopen waar nu juwelier Duhen is gevestigd. Na een aantal jaren daar gewerkt te hebben, vertrok

hij naar Vianen, waar in die tijd meer mogelijkheden waren. In Schoonhoven was de concurrentie groot. In Vianen was hij toen de enige horlogemaker/juwelier. Gerrit had slechts één dochter en deze had geen belangstelling voor het bedrijf. Het bedrijf werd daarom ook niet voortgezet.

Goud- en Zilverwerken Jac. de Vaal

Goud- en Zilverwerken Jac. de Vaal is in 1957 opgericht door Jacob, de jongste zoon van Jan de Vaal. Jacob bezocht net als zijn twee oudere broers de vakschool. Na zijn opleiding trad hij in dienst van de firma Hooijkaas, waar hij zich onder leiding van zijn vader en oudste broer Janus verder bekwaamde in het vak. Nadat hij als onderofficier bij het korps mariniers in Indonesië zijn dienstplicht had vervuld, kwam hij terug naar Schoonhoven en trad hij in dienst bij de zilversmid Jan Krins. In 1957 kreeg hij door een gelukkig toeval de beschikking over het kapitaal dat nodig was om het bedrijf op te zetten en zich ook nog om te scholen van zilversmid naar goudsmid. Net als zijn broer Gerrit begon hij zijn bedrijf in het ouderlijk huis in de Olivier van Noortstraat. Niet in het voorkamertje maar in een slaapkamer op de bovenverdieping. Na enige tijd kon hij een garagebox huren onder de flat aan de Jan Lutmastraat. Het bedrijf groeide en er volgde nieuwbouw op de hoek van de H.A. Schreuderstraat en de Adam van Vianenstraat. Onenigheid met het gemeentebestuur over een verbouwing, die een uitbreiding mogelijk moest maken, brachten hem ertoe het bedrijf te verplaatsen naar Bergambacht.

De vierde en vijfde generatie

Jac. de Vaal werd bekend als productiebedrijf voor gouden ringen. Maar ook reparaties voor verschillende juweliers zijn een belangrijk onderdeel van de werkzaamheden geworden. In het boekwerkje over het Schoonhovens Zilversmidsgilde staat vermeld: "Wij repareren alles, als het maar niet drijft." De leiding over het bedrijf berust nu bij Jan, de derde in het vak met die naam. Hij is de jongste zoon van Jacob. Hij vertegenwoordigt de vierde generatie. Met zijn zoon Wesley heeft de volgende generatie zilversmeden met de

↑ Ring uit de collectie van Jac. de Vaal.

naam De Vaal zich al aangediend. De vierde generatie De Vaal kent nog een vertegenwoordiger, namelijk Geertje Witjes-de Vaal, de dochter van Janus de Vaal. Ook zij volgde een opleiding aan de Vakschool, ontmoette daar haar toekomstige echtgenoot Jan Witjes en samen begonnen zij een bedrijf in Brabant. Hun jongste zoon Stefan Witjes, is de eerste van de vijfde generatie die de vakschool bezocht. Vrij kort na het beëindigen van zijn opleiding werd hij in staat gesteld een winkel met werkplaats over te nemen aan de Nieuwezijds Voorburgwal in Amsterdam, waar hij alweer bijna tien jaar succesvol het edelambacht van zijn voorouders uitoefent.

Door Ad de Vaal

	Adrianus de Vaal 1866 – 1928
	Adrianus de Vaal 1866 – 1928
	Jacob de Vaal (ook Jac de Vaal B.V.) 1958 –
	Geertje Witjes-de Vaal 1972 –
	Jan de Vaal 1982 –
	Stefan Witjes 2000 –

↑ Meestertekens van Adrianus de Vaal en zijn nakomelingen met een eigen meester-teken.

Hazepoten

Streetband De Hazepoten, het dweilorkest van muziekvereniging Tavenu uit Schoonhoven, zette tijdens het carnavalsweekend van 2011 het Duitse Weil der Stadt op z'n kop. Op uitnodiging van de organisatie 'Narrenzunft AHA Weil der Stadt' mochten De Hazepoten deelnemen aan één van de grootste optochten in Zuid-Duitsland nabij Stuttgart.

Het was Zunfmeister Daniel Kadasch die het Schoonhovense muziekgezelschap meteen na de optocht uitnodigde volgend jaar opnieuw naar Weil der Stadt af te reizen. "Jullie aanstekelijke enthousiasme en muzikaliteit waren opvallend waardoor het publiek jullie in de armen heeft gesloten", aldus Daniel Kadasch.

Hazepoten is een niet alledaagse naam voor een dweilorkest, maar niemand verbaast zich erover. Deze muziekgezelschappen sieren zich wel vaker met fantasievolle namen. In dit geval heeft de naam een diepere betekenis. Lezen we het levensverhaal van pastoor Lensen uit het dorpje Hertme, dan wordt het meteen duidelijk. De eerste regels van zijn levensbeschrijving geven al het antwoord: "Pastoor Lensen in 1919

↓ Stavelij met gereedschap en hazenpoot in het Nederlands Zilvermuseum in Schoonhoven

geboren in de goud- en Zilverstad Schoonhoven. Zoon van een 'hazepoot' zoals de bijnaam was van de edelsmeden, die een hazenpoot gebruikten om de fijne zilver- en goudstof na het werk bijeen te vegen."

Bijnaam

Hazepoot is dus de bijnaam van de zilversmeden. Ze hadden voor Tavenu geen betere naam voor het dweilorkest uit de Zilverstad kunnen verzinnen. Maar veel Schoonhovenaren die dit vrolijke gezelschap bij diverse gelegenheden voorbij zien komen, hebben zich nooit afgevraagd waar die naam vandaan komt. En dat goud- en zilversmeden ook nu nog een hazenpoot gebruiken voor het bijeenvegen van het fijne goud- en zilverstof, dat weten maar weinigen. Alleen de ingewijden. Dat dit gebruik zich niet beperkt tot Schoonhoven, dat weten in Schoonhoven alleen de toehoorders van een lezing over

↑ Het dweilorkest De Hazepoten van de muziekvereniging Tavenu in Weil der Stadt (foto Joop van der Kleijn)

de zilversmidwerkplaatsen in Antwerpen en ook die enkele bezoeker uit Schoonhoven die de goudsmidwerkplaats in het Stadtmuseum van Weil der Stadt heeft bezocht. Wat blijkt? Ook in België en Duitsland gebruiken de goud- en zilversmeden ook de hazenpoot om het fijne zilver- of goudstof na het werk bijeen te vegen. Waarom gebruiken de zilversmeden een hazenpoot en geen borstel of veger? Probeert u het zelf maar eens. Bij gebruik van een borstel of veger loopt u het risico dat het fijne stof tussen de haren blijft zitten of wegspringt. Gebruikt u een hazenpoot, dan gebeurt dit niet. En ook het fijne stof, het afval van het zagen en vijlen, is nog kostbaar materiaal en kan worden omgesmolten om opnieuw gebruikt te worden. Onze goud- en zilversmeden wisten dus al eeuwen geleden wat recycling was en brachten dit ook in praktijk.

Door Ad de Vaal

Frictiepersen

Kloppend hart der Zilverstad

Zilver smeden ging sinds overoude tijden tussen hamer en aambeeld met spierkracht. Rond 1800 bracht de valhamer de zilversmid meer kracht met minder moeite. In de 19e eeuw werd met 'balancoirs' nog groter werk in één klap mogelijk: de schroefspindel van een balancoir versterkte kilo's mankracht. In de tweede helft van de 20e eeuw bracht de frictiepers met één man tonnen in beweging. Daarmee werd de frictiepers het kloppend hart van de Schoonhovense zilverindustrie. Op het Lopikerplein pronkt vandaag de 160-tons frictiepers, die ooit bij de Zilverfabriek Gebr. Huisman stond, als ode aan een roemrijk tijdperk.

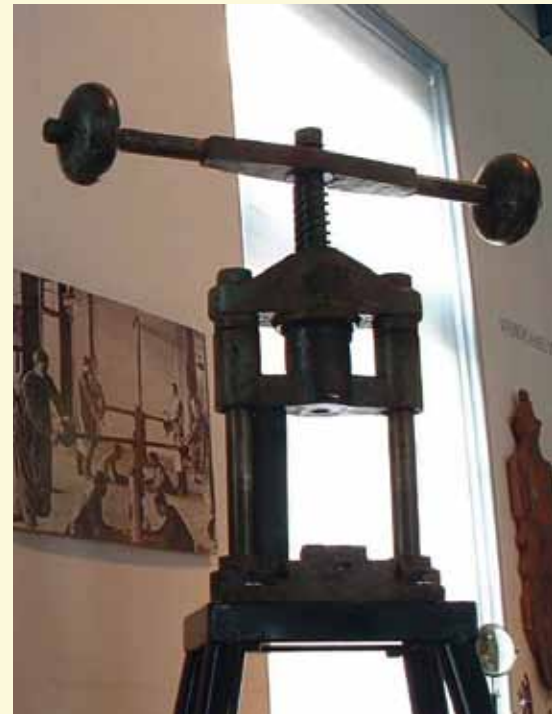

↑ Dutrannoit (Charleroi, België) 160-tons frictiepers op het Lopikerplein te Schoonhoven, gerestaureerd en geconserveerd als monument. De pers biedt een ode aan het bloeitijdperk van de zilverindustrie. Van 1948 tot de sluiting van het bedrijf, is deze pers operationeel geweest bij Zilverfabriek Gebr. Huisman, Spoorstraat, te Schoonhoven. (Foto RKa)

Het aandraaien van de duimschroeven leerde al in een ver verleden dat je met schroefdraad enorme krachten kon ontwikkelen.

De kunst was echter om de horizontale aandraaikracht en -beweging om te zetten in een snelle verticale slag. Met het verder ontwikkelen van de werk-

tuigbouwkunde werd het in de 19e eeuw mogelijk om 'schroefspindels' te maken. Schroefdraad als het ware, op een dikke as onder zodanige hoek dat een relatief snelle op- en neergaande beweging ontstond bij het links- en rechtsom draaien van de as. Door de verhoudingen in de overbrenging werd de draaiende horizontale kracht versterkt overgebracht in de verticale kracht. Het stempel met de vorm van het beoogde product kon zo met grote kracht in de matrijs gedrukt worden. De ertussen liggende plaat zilver werd op die manier tot lepel, schaal of iets anders fraais geperst.

↑ Balancoir in het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven. Aan de wand afbeelding van de operationele situatie in de 19e eeuw van twee grote balancoirs bij zilverfabriek Van Kempen en Begeer te Voorschoten, per stuk bediend door vier man. (Foto RKa)

Balancoir

Bij de balancoir werd de horizontale ronddraaiende beweging door één of meer mannen aangezet. Hun spierkracht werd via de schroefspindel versterkt overgebracht. Later werd mechanische aandrijving mogelijk door een horizontaal aandrijfwiel op de schroefspindel te monteren; dit aandrijfwiel fungeerde tevens als vliegwiel. Een vertikaal linker en een rechter frictiewiel op één as, dreef beurtelings via het vliegwiel de schroefspindel aan. Rechter frictiewiel aandrukken: schroefspindel omlaag. Linker frictiewiel aandrukken: schroefspindel omhoog. De man aan de pers, de 'perser', bewoog zelf de frictiewielen naar links en naar rechts en bepaalde zo of de schroefspindel omhoog of omlaag ging, en vooral hoe snel. Het grote voordeel was natuurlijk dat maar één man de pers bediende en met grote kracht forse productie kon maken.

↑ Zilver-smidswerkplaats van Arie Mesker Havenstraat 47, achter diens woonhuis Koestraat 128. Links de situatie op 19 september 1961 met traditioneel groot raam van een zilver-smidswerkplaats. Midden, het oude kozijn en borstwering gesloopt en een nieuw kozijn geplaatst en liggend, het frame van de nieuwe frictiepers; er omheen 14 man personeel en medewerkers die de klus klaarden. Rechts, de situatie op 28 september 1961 met de uitneembare deuren en ramen in het nieuwe kozijn. (Foto's Collectie J.C. Voorstuijs)

Hoe krijg je dat naar binnen?

Zware klappen vragen veel massa. En groot waren ze, die frictiepersen. In ieder geval zo groot dat er voor de oude Schoonhovense zilver-smidswerkplaatsen steeds nieuwe manieren bedacht moesten worden om de grote frictiepersen binnen op te stellen. Zilverfabriek Mesker had de werkplaats aan de Havenstraat 47 achter het woonhuis Koestraat 128. Mesker kocht in 1961 zijn eerste frictiepers; verhoudingsgewijs een kleintje. Toch moest het traditionele werkplaatsraam aan de achterzijde eraan geloven. Het kozijn en de borstwering werden in september 1961 gesloopt en vervangen door een kozijn met uitneembare ramen en deuren. Door deze opening werd de pers met vereende krachten door veertien man naar binnen gebracht en opgesteld.

De nieuwe ramen en deuren sloten vervolgens de gevel weer af.

Slopen

Bij de zilver-smederij van Piet van Oostrom, de rechter buurman van Mesker, ging het op dezelfde manier, zij het dat Van Oostrom niet zo'n handig kozijn aan de Havenstraat had, maar een blinde muur. Van Oostrom sloopte daarom een gat in de muur van zijn fabriekje, duwde de pers naar binnen en metselde de muur weer dicht. Zo is de pers er ook ooit weer uitgegaan. De bouwsporen van deze operaties zijn nog altijd in de gevel van de werkplaats te zien. Nu heet het "Zilver aan de Lek" en is het zilver-atelier eigendom van Marianne Klarenbeek, het nichtje van de laatste zilver-smid Cor van Oostrom.

De frictiepers van Zilverfabriek Gebr. Huisman aan de Spoorstraat werd in 1948 gekocht. Daar moest zo kort na de oorlog nog wel een speciale vergunning voor worden aangevraagd bij het ministerie. Bij Huisman ging de achtergevel aan het Albrecht Beijlingpad eruit zodat de pers net als bij Van Oostrom naar binnen kon. Huisman had echter een plat dak waardoor er geen plaats was voor een interne hijskraan om de

pers rechtop te zetten. Het dak van de fabriek werd gedeeltelijk gesloopt om deze hijsklus van buitenaf te klaren. Verhoudingsgewijs was het een grote pers: 160 ton.

De Zilverfabriek H. Hooijkaas had een grote perserij. In 1963 werd deze uitgebreid. Er werden twee nieuwe persen aangeschaft: één van 270 ton voor bijna 67.000 gulden en een kleinere van 150 ton voor ruim 31.000 gulden. Uiteindelijk beschikte Hooijkaas over zes persen. Hieronder twee 270-tonners en "één waardeloze Italiaan", zoals de voormalige chef van de perserij, Chris Dickhoof, dat in augustus 2007 typeerde.

Echter, de kroon werd gespannen door Zilverfabriek Nieuwpoort van de gebroeders Baardwijk. Vol trots vertelde de heer Aart Baardwijk in 2008 dat zij ooit "groter dan Hooijkaas" waren. Baardwijk beschikte over vier persen, waarvan één de kolossale capaciteit had van 750 ton. Bij de nieuwbouw van 1980 was die overigens moeiteloos naar binnen gebracht.

Het einde van een tijdperk

De zilverfabriek van de gebroeders Baardwijk in Nieuwpoort (ook lid van de Nijverheidsvereniging van

Goud- en Zilvermeden te Schoonhoven) ging in 1986 door brandstichting van inbrekers geheel in vlammen op. Stempels en matrijzen gingen volledig verloren en daarmee was het lot van deze perserij bezegeld. Hij zou nooit meer worden opgebouwd.

De andere grote perserijen in Schoonhoven -Hooijkaas, Niekerk en Pluut alias Zilverstad- werden om efficiency redenen in 1992 bij elkaar gebracht in één onderneming: de VGZS, Verenigde Goud- en Zilverbedrijven Schoonhoven. Niekerk had drie frictiepersen: 80, 130 en 220 ton. De 130-tons pers was de oudste en werd geschonken aan het Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, waar hij nog altijd in weer en wind aan de achterzijde in de open lucht staat opgesteld.

Ook de verdere productiecapaciteit van genoemde Schoonhovense bedrijven kwam in de VGZS terecht. Lang bleef deze samenwerking niet bestaan. Zilverstad kocht in 1997 de hele Zilverfabriek H. Hooijkaas. Niekerk zette in datzelfde jaar zijn bedrijf voort met een handelsonderneming -LA NIKI- en liet de regieproductie van Niekerk modellen elders uitvoeren. De machines van VGZS werden grotendeels eigendom van Zilverstad en verhuisden in 2002

naar de nieuwbouw van de inmiddels Koninklijke Zilverstad aan de Vrouwenmantel in Schoonhoven. De 'maakindustrie' verdween eind 20e eeuw vrijwel uit Nederland. Ook Schoonhoven ontkwam niet aan dit lot. Koninklijke Zilverstad sloot op 29 juni 2009 de deuren. De perserij werd door Troostwijk in delen geveild en verdween zo uit de stad. Anno 2011 zijn er in Schoonhoven nog vier frictiepersen in bedrijf bij drie zilverfabrie-

ken. Bij Den Oudsten (40 ton), bij J. Gelderblom & Zn (220 en 60 ton) en bij G.J. van den Bergh Zilverwerken (40 ton). Het ooit zo 'kloppend hart der zilverindustrie' slaat nog maar soms, en dan alleen voor specialiteiten.

Door Rene Kappers

↓ De uitgebrande perserij van Zilverfabriek Gebr. Baardwijk in Nieuwpoort, 1 mei 1986. (Foto collectie A. Baardwijk)

Drie zilversmeden in verschillende tijden aan het werk met filigrainwerk. Linksboven de heer Johannes Gaillard. De heer Gaillard was 83 jaar onafgebroken zilversmid en overleed in 1909. Onder zilversmid Willem Rond, 1979. Rechtsboven zilversmid Cor Kuyf, 1987.

Filgraan, fligreln of fligrane

Volgens de Dikke van Dale fijn zilver- of goudwerk, vooral vervaardigd uit koordvormig gedraaid en daarna geplet zilverdraad, waaruit krul- of lofwerk en arabesken enzovoort gebogen worden, meestal om een knoop als middelpunt.

In de loop der jaren is er door de Schoonhovense zilversmeden veel verschillend soorten filigrainwerk gemaakt.

→ Rimonim van filigrainwerk (Joodse siertoeren voor op Thora), S. Gaillard.

Bijzonder Drijfwerk: “De Kikkerschaal”

Op deze foto is Rinus Heerens te zien met de Kikkerschaal. Hij is hier aan het ciseleren, dat is een verfijnde drijftechniek. In zijn linkerhand heeft hij een pons, die met het ponshamertje op het zilver geslagen wordt. Op deze wijze wordt de kikker met hele korte hamerslagen uit het zilver gemodelleerd. De plaat zilver op de foto heeft een omtrek van 50 cm en weegt 2 kilo.

Hanekam en Biedermeier lepeltjes

volgende er opzetten om te graveren. De steel hol maken, gebeurde met de pers en daarna het bakje erin geperst. Dit was ontzettend arbeidsintensief. Een set van zes of twaalf lepels was nooit hetzelfde. Er zat altijd wel een verschil in lengte of dikte; dat is het leuke van handwerk.

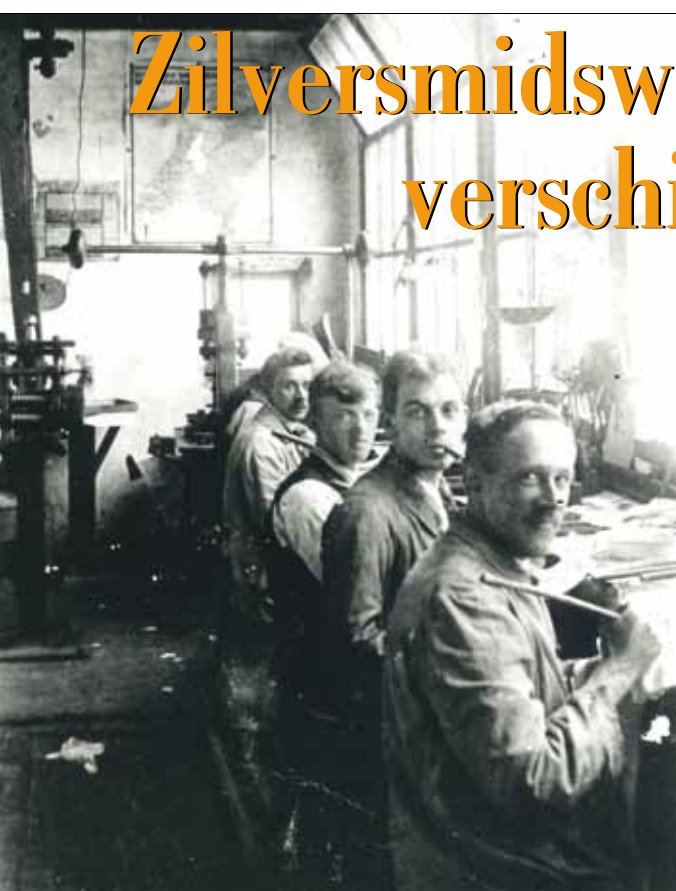
← De heer Cor van Oostrom aan het werk in zijn werkplaats in de Havenstraat met het maken van zijn specialiteit: Biedermeier en Hanekam lepeltjes. Cor van Oostrom werd in 1995 erelid van het Gilde St. Eloy. De foto is gemaakt in 1995.

↓ Van staafje zilver naar Biedermeier lepeltje. Rechtsboven een Hanekam vleesvorkje. Collectie Marianne Klarenbeek.

Biedermeier of Hanekam lepeltjes werden volledig met de hand gemaakt. Met een zware hamer een dikke staaf zilver bewerken op het aambeeld, tot de dikte zoals in het voorbeeld te zien. Een kapmachine bracht ze een beetje in de vorm, waarna het graveren kon beginnen. Graveren is een motief "uitsteken" met graveerstekers, een soort beiteltjes. Het lepeltje werd op een graveerkogel vastgezet waarna de versiering kon worden aangebracht. Losmaken en de

Zilvermidswerkplaatsen in twee verschillende tijden

← 1925 - De zilverfabriek van de firma Huisman, toen nog gevestigd aan de Havenstraatsewal. Vlnr: onzichtbaar, Theunis Huisman, Arie Brouwer, Jan Huisman en Janus Meyer.
→ 1953 - Zilvermidswerkplaats van A. Rous. Vlnr: A. Rous, J. Boere, B. van der Leeden.

Een antieke zilveren Gildelepel

“Meneer”, brieste een man een paar jaar geleden aan de telefoon, “nou heb ik op de Zilverdag een antieke zilveren gildelepel gekocht en toen ik die thuis oppoetste werd ‘ie helemaal rood! Hij is van koper. Het is helemaal vals. Ik wil mijn honderd euro terug en anders ga ik naar Radar of de Consumentenbond!” Zo begon de zoektocht naar de vermeende frauduleuze handelaar in antiek zilver en naar de waarheid achter de lepel. De beledigde Zilverdagbezoeker stuurde ondertussen zijn lepel terug naar Schoonhoven.

worden dan al heel voorzichtig. ‘Oud-Hollandsch’ zilver is immers een Schoonhovense uitvinding uit de late 19e eeuw en als de Koninklijke Zilverstad nog had bestaan, dan maakten we het nog.

De Waarborgtekens

De lepel bleek een gegoten lepel met oudhollandse voorstellingen op de bak en een molentje met draaibare wiken op het einde van de steel. Schoonhovenaren en meer oplettende verzamelaars

De lepel had op de bak naast een meesterteken een drietal keuren, die suggereerden dat de lepel in de gildetijd in Amsterdam gemaakt was in de 17e of 18e eeuw. In verzamelaarskringen

↑ Zilveren ‘Gildelepel’ met molen op het uiteinde van de steel. Lengte 22 cm; bak 8,0 x 5,4 cm. Gehalte 225/000 of beter. Verkoopcollectie A. Peters, Zilver-antiquair, Lommel (B). Foto RKa.

worden dit ‘pseudomerken’ genoemd; anderen duiden ze ook wel aan als ‘valse gildetekens’. Maar naast de pseudomerken stond er in het midden bij de aanzet van de steel een ‘belastingteken’, de sierlijke letter ‘J’. Hetzelfde teken, maar in kleinere vorm stond op een van de molenwiken, een los onderdeel van het voorwerp. Het ‘J’-teken werd door de Waarborg geslagen van 1906 tot 1953. Het werd afgeslagen op oude en buitenlandse voorwerpen en op nieuwe

voor 100 euro: gehalte 250/000

voorwerpen die 'ongewaarborgd' verkocht werden ten teken dat de verplichte 'waarborgbelasting' op het verwerkte zilver was betaald. De regel was daarbij dat het voorwerp na versmelting minstens 250/000 aan zilveragehalte moest hebben, wilde waarborgbelasting betaald moeten worden. Het is dus duidelijk dat de Waarborg het voorwerp zeker niet als een gewaarborgd zilveren voorwerp zag, want daarvan had het gehalte minstens 835/000 moeten zijn. In dat geval hadden er andere Waarborgtekens ingeslagen moeten worden. Verder stond er nog een meesterteken op van de maker van de lepel: WE boven ster in een rechthoek. Dit was de Schoonhovense zilversmid Willem Edeling. Hij werkte in Schoonhoven van 1896 tot 1910 en in Den Haag van 1924 tot 1931. In zijn Haagse periode gebruikte hij het meesterteken dat in de lepel stond.

Een interessant verzamelobject?

De conclusie moest dus zijn dat de lepel gemaakt werd door de Schoonhovense zilversmid Willem Edeling tussen 1924 en 1931 in Den Haag. Hij zette er pseudokeuren in, zoals in die tijd niet ongebruikelijk in 'Oud-Hollandsch'. Dit was zeker niet frauduleus. Hij betaalde 'waarborgbelasting' op het verwerkte edelmetaal en de lepel werd door het Waarborgkantoor voorzien van twee belastingtekens op de twee delen van het voorwerp. Het gehalte van de lepel zal dus 250/000 of beter zijn geweest. Een volkomen legitiem product van een zilversmid in die crisistijd.

← Inzet; 'J' belastingteken, geldig van 1906 tot 1953. Het werd afgeslagen op oude en buitenlandse voorwerpen en op nieuwe voorwerpen die 'ongewaarborgd' verkocht werden ten teken dat de verplichte 'waarborgbelasting' op het verwerkte zilver was betaald. Gehalte zilver 250/000 of beter. Keurtekens op de bak van de lepel. V.l.n.r. meesterteken Willem Edeling (WE boven ster in rechthoek), pseudomerk (anker in ruit), 'J' belastingteken 1906-1953, pseudomerk jaarletter 'Y' in rond contour (op de foto ondersteboven). Het pseudomerk 'stadskeur Amsterdam' staat verderop op de bak en is niet afgebeeld. Foto RKa.

Vanwege de rode kleur van deze legering van koper met weinig zilver, werden deze lepels 'zwaar verzilverd'. De verzilvering telde mee in het gehalte, dat immers na versmelting bepaald werd. In kringen van verzamelaars wordt de lepel niet als 'vals' betiteld. De enthousiaste Zilverdagbezoeker poetste de verzilvering van zijn 'koop van de dag' en moest tot zijn niet geringe schrik leren dat 18e eeuwse Gildelepels voor 100 euro alleen in 'Kunst en Kitsch' tevoorschijn komen, maar niet bij gerenommeerde antiek-zilverhan-

↑ Antiek-zilvermarkt op het Kazerneplein tijdens de Nationale Zilverdag 2003.

NB: de afgebeelde stand/standhouder was niet de leverancier van de 'Gildelepel'. Foto Niestadt.

delaren op de Zilverdag. De klagende klant kreeg dan ook zonder problemen zijn geld terug en zilversmid Jan de Vaal verzilverde de lepel opnieuw zodat ook de antiquair ongedupeerd uit deze geschiedenis te voorschijn kwam.

Door Rene Kappers

Zilvermerken voor de

De Schoonhovense goud- en zilver-smeden hebben er altijd van alles aan moeten doen om hun waren buiten de eigen kleine stad aan de man te brengen. Eind van de 19e eeuw produceerden zij op grote schaal voor de Engelse en Amerikaanse markt.

De Schoonhovense goud- en zilverfabrikant Cornelis Leendert van Willenswaard (1861-1941) schreef in zijn geschiedenis van de zilverindustrie in 1933 over de export: "...van vader, grootvader en voorgeslacht waren in de oude boedels nog veel modellen, stem-pels, tekeningen enz. te vinden als van verschillende soorten doozen, lepels, armbanden, kinderspeelgoed, serviezen enz. Dit imitatie antiek zilver is toen bij verbaazend groote partijen gemaakt en naar het buitenland afgeleverd. In 1891 werd uit Schoonhoven uitgevoerd naar het buitenland 1500 kg zilver voor het meerendeel alle antieke modellen."

Valse merken?

Niet alleen werden oude modellen gebruikt, er werden ook merken ingeslagen die veel weg hadden van de oude merken uit de gildetijd. Ze lijken er dikwijls op, maar er is niet geprobeerd de oude merken precies na te maken. Daarnaast waren de merken uit de gildetijd bij wet "van nul en generlei waarde" verklaard. Het namaken van merken uit de gildetijd kon daarom juridisch gesproken nooit aangemerkt worden als valselijk 'echt zilver' maken. Verzamelaars spreken vandaag dan ook over 'pseudomerken' in plaats van over 'valse merken'.

De pseudomerken werden meestal in een groep geslagen om een samenhangend meesterteken, een stadsteken en een jaarletter na te bootsen. Van gerenommeerde Schoonhovense bedrijven zijn zulke tritsen pseudomerken bekend. Zo bedienden onder meer Herbert Hooijkaas, Pieter Greup & Zn, Jacob Kooiman en Jacob Pieter Nierkerk zich hiervan.

↑ Cornelis Leendert van Willenswaard (1861-1941), goud- en zilverfabrikant te Schoonhoven (1894-1910), Lid Gemeenteraad (1904-1926), Lid Provinciale Staten CHU (1916-1919), voorzitter (1920-1927) en erevoorzitter van de Nijverheidsvereniging voor Goud- en Zilversmeden te Schoonhoven, etc., Ridder in de Orde van Oranje Nassau (31 aug 1921). Detail foto Collectie van Holten, planten Julianaboom, 1909. Detail en bewerking RKa.

export

Pseudomerken

Nieuwe zilveren voorwerpen

moesten volgens de Nederlandse Waarborgwet gekeurd worden. De aanwezigheid van pseudomerken deed daar niets aan af.

Wanneer deze voorwerpen vervolgens naar Engeland geëxporteerd werden, leverde dit aan de Engelse invoerkant opnieuw een keuring op, nu met

↑ Twee voorbeelden van tritsen pseudomerken die in Schoonhoven werden gebruikt. Bovenste rij door Jacob Pieter Niekerk (en opvolgers) en de onderste rij door Gerrit van der Dussen. Uit: Citroen, Valse zilvermerken, in Nederland, Amsterdam 1977, p.8 en 73.

afslag van Engelse merken. De Engelse waarborgambtenaren deden dit grondiger dan hun Nederlandse collega's: zij sloegen op alle losse of scheidbare delen een volledige reeks keuren af, terwijl de Nederlanders hun trits verspreid over het object af sloegen. Overigens gaf de Nederlandse waarborg bij export de betaalde belasting terug. Als bewijs hiervan werd een extra teken, een 'bijltje', over het gehalteteken geslagen. De Engelse waarborg sloeg bij import ook een extra teken, de letter 'F' van 'foreign'. Alles bij elkaar leverde deze gang van zaken voorwerpen op die overladen waren met merken: oude pseudomerken, Nederlandse en Engelse waarborgtekens en belastingtekens. Voeg daar soms nog de 'hulpmerken' van de zilversmid bij die hij gebruikte om losse delen later in elkaar te kunnen zetten, en je hebt als verzamelaar een interessante puzzel.

Negentien merktekens

Een aardig puzzelvoorbeeld is de afgebeelde reukdoos in de vorm van een vis. De vis draagt bij elkaar negen-

staan -het 17e, 18e en 19e teken- zijn

hulpmerken van Gerrit van

der Dussen: driemaal een Romeinse twee, ofwel twee streepjes, één maal in de kop, één maal in de hals en één maal in de eerste geleding van het lijf. Productiehulpmerken dienden (en dienen) als volgt: Veel onderdelen van zilveren voorwerpen werden precies passend bij elkaar gemaakt, bijvoorbeeld een doos en een deksel. Voor verdere bewerking, zoals graveren of polijsten, werden de delen van elkaar gescheiden.

Wanneer nu in kleine series geproduceerd werd, zoals met name in Schoonhoven gebruikelijk was, werden de bij elkaar horende delen van identieke 'hulpmerken' voorzien om de latere samenvoeging te vergemakkelijken. Op deze wijze is ook deze vis in drie delen gemaakt en later weer in elkaar gezet voordat het samen met andere voorwerpen als "imitatie antiek zilver in verbaasende hoeveelheid" met veel keuren in Engeland werd afgeleverd in 1890.

↑ Zilveren visvormige reukdoos met geleed bewegelijk lijf en scharnierende kop. Imitatie antiek. Gerrit van der Dussen, Schoonhoven 1890, eerste gehalte zilver. Lengte 12,5 cm, hoogte 4,7 cm, dikte 2,1 cm. Voorzien van 19 merktekens: drie pseudomerken, een mees-terteten, drie Nederlandse Waarborgtekens, vijf Engelse Waarborgtekens, een Nederlands export teken, twee Engels importtekens, een Engels importeursteken en drie productie-hulpmerken. Foto RKA.

tien merktekens: allereerst staan er drie pseudomerken op de staart die bekend zijn van de Schoonhovense zilversmid Gerrit van der Dussen. Verder treffen we een complete reeks 19e eeuwse Nederlands waarborgkeurtekens aan verspreid over het voorwerp. Op de kop van de vis de Minervakop met het kantoorteken 'M' van Schoonhoven. Op de staart de jaarletter F van 1890. Op de hals van het vissenlijf een klimmende leeuw voor 'eerste gehalte'. Op de rand van de reukdoos, het meesterteken: de hoofdletter D, met een onleesbaar teken in een liggende zeshoek. Van der Dussen gebruikte van 1879 tot 1912 een 'D met een ster in een liggende zeshoek'. Dan is er nog de 'exportsleutel' gedeeltelijk over het gehalteteken afgeslagen, gebruikt van 1853 tot 1953.

Productie-hulpmerken

De laatste drie merktekens die op de vis

De vis werd naar Engeland geëxporteerd. Na invoer aldaar werd de vis van twee reeksen Engelse keuren voorzien. Er is echter maar één afslag voor kantoor Londen -de ongekroonde luipaardkop- en één importeursteken -'EJB in een afgeknotte zeshoek'. Beide tekens staan op de staart. Verder de jaarletter P van 1890, de gaande leeuw voor 'sterling' gehalte en ten slotte de F van 'Foreign' in een ovaal schild.

Door René Kappers, bestuurslid Historische Vereniging Schoonhoven. René Kappers onderzoekt de geschiedenis van Schoonhoven als Zilverstad.

↑ Staart van de visvormige reukdoos: links, pseudomeerk 'schild met kruis'; midden Waarborg-jaarletter F van 1890; daarboven pseudomeerk 'O met ster en fantasiekroon'; rechts, pseudomeerk lijkend op 'stadskeur Amsterdam'. Foto RKA.

De zilveren Eresleutel van de Zilverstad

Een beetje stad heeft z'n ereburgers, dus ook de Zilverstad. Zeker straks als Schoonhoven opgaat in een nieuwe gemeente 'Groot Lekkerwoude' of hoe zo'n K5-samenwerking dan ook zal gaan heten. De onderscheiding gaat gepaard met de uitreiking van de 'Zilveren Eresleutel van de Zilverstad'.

Sinds 2002 is de Eresleutel vier maal uitgereikt. Dr. Baer directeur van zilvergroothandel Schöne, zilversmid Jan van Nouhuijs en de burgemeesters Dorothé Wassenberg en Dick de Cloe waren tot nu toe de gedecoreerden. Jan van Nouhuijs kreeg zijn Eresleutel op 26 november tijdens Sint Andriesavond 2004 in de Vakschool.

Zilverstad: dat ging niet vanzelf

Zilverstad werden we niet zomaar; daar zijn zeven eeuwen van ontwikkeling aan vooraf gegaan. Zilverstad blijf je ook niet vanzelf. Er moet steeds opnieuw gewerkt worden aan de omstandigheden die Schoonhoven dat predikaat opleverden. Zilverkunst, concurrentie en cultuurtoerisme zijn sleutelwoorden voor ontwikkeling van een succesvolle toekomst voor de Zilverstad. Zilvervakgenoten, ondernemers, musea, winkeliers en horeca van Schoonhoven zijn zich daar steeds meer van bewust.

Verdiend: een dikke zilveren pluim!

Iedereen die zijn of haar bijdrage aan deze ontwikkeling leverde, verdient een pluim. En dikwijls meer dan dat, want soms is een hele carrière of een

↓ Eresleutel van de Zilverstad. Ontworpen in 2002 door Gabri Schumacher van 'Galerie Artis Causa' te Schoonhoven. Geïnspireerd op het oude 'grootzegel van de stad Schoonhoven'. Materiaal: zilver, goud en titanium. Nederlands Zilvermuseum Schoonhoven, bruikleen Dr. Baer. (Foto Rob Glastra)

heel leven met de ontwikkeling van onze Zilverstad verweven geweest en was het initiatief en de toewijding van één persoon de sleutel tot een succesvolle toekomst. Om die mensen te eren, als blijk van dank en waardering, en om anderen te stimuleren, maakten wij hen "Ereburger van de Zilverstad". En om daar materieel uitdrukking aan te geven, kregen zij de "zilveren Eresleutel van de Zilverstad" uitgereikt.

Herkomst en uiterlijk

Om een oorkonde rechtskracht te geven, werd deze vroeger 'bezegeld'. Schoonhoven bezegelde belangrijke oorkonden met het 'zegel ten zake', ofwel het 'grootzegel van de stad'. Het oudste grootzegel vertoont (naar we aannemen) het kasteel van Schoonhoven met twee toegangsdeuren aan weerszijden. Op elke deur is een sleutel afgebeeld. De twee sleutels zijn identiek en hebben een gesplitste baard. Dit laatste is bijzonder want Leiden en diverse andere steden hebben steeds een enkele baard. Het wapen van Schoonhoven met de vier klimmende leeuwen staat midden op het kasteel, boven het grote rondvenster. Dit oudste zegel ten zake is ruim 250 jaar in gebruik geweest, van zeker 1323 tot 1583.

Ontwerp: 'Omwille van de Kunst'

De zilveren Eresleutel van de Zilverstad werd ontworpen door Gabri Schumacher van Galerie Artis Causa, Latijn voor 'Omwille van de kunst'. Hij werd

↑ Uitreiking van de Eresleutel van de Zilverstad aan Jan van Nouhuijs, zilversmid, rechts op de foto, tijdens Sint Andriesavond op 26 november 2004. Jan ontving de oorkonde en de Eresleutel van de Zilverstad uit handen van burgemeester Dorothé Wassenberg, links op de foto. De avond werd gehouden in de aula van de Vakschool Schoonhoven. Foto Ger van de Lagemaat.

vervaardigd uit zilver, goud en titanium. Het geheel verbeeldde de klassieke sleutel van de stad met zijn gesplitste baard, het Schoonhovens kasteel, het stadswapen met de vier leeuwen en de 'M', van het gildewaarborgteken van ons goud- en zilversmidsgilde St. Eloy alias de 'M' van Meesterstad. De sleutel symboliseerde op deze wijze oorsprong, verleden, heden en toekomst van de Zilverstad.

Door Rene Kappers

↓ Replica van het Zegel ten Zake of Grootzegel van de stad Schoonhoven. Dit zegel werd door de stad Schoonhoven als autonome overheid gebruikt om ordonnanties en oorkonden rechtskracht te geven. Gebruikt van 1323 tot 1583. Replica Streekarchief Krimpenwaard, 1980. Collectie auteur. (foto RKa)

Zilversmeden in de raadszaal

Halverwege de 19e eeuw was veertig procent van de Schoonhovense beroepsbevolking werkzaam als goud- of zilversmid. Het is daarom niet vreemd dat goud- en zilversmeden lid waren van de gemeenteraad. In feite domineerden zij zelfs deze raad. Stille getuigen hiervan zijn de gedenkstenen in de muur van de kazerne aan de Oude Haven en in de muur van de sluis, die bij de Kat de toegang tot de rivier de Lek afsluit. Op deze stenen staan de namen van een aantal bekende zilversmeden zoals Denekamp, Haalbos Lazonder, Van Ewijk, Graves Kooiman en Van Geelen.

Het aandeel van de bevolking dat nu het vak van goud- of zilversmid uitoefent is al lang geen veertig procent meer en de gemeenteraad wordt niet meer door hen gedomineerd. Er zit in de huidige raad zelfs geen enkele goud- of zilversmid. Toch zijn zij nog steeds opvallend in de raadszaal aanwezig. Kan dit, zult u zich afvragen. Het is mogelijk, maar niet in persoon. Heeft de raad dan besloten de aanwezige portretten van Jacoba van Beieren en de Oranjes te vervangen door portretten van zilversmeden? Nee, dat is niet het geval. De raad heeft wel besloten het meubilair van de raadszaal te vervangen en dat is de oorzaak van de prominente aanwezigheid van de Schoonhovense zilversmeden in de raadszaal.

Uitbreiding

Toen negen jaar geleden bij de gemeenteraadsverkiezingen het duale stelsel werd ingevoerd, bleef het aantal raadsleden gelijk. Echter, de wethouders waren vanaf toen geen lid meer van de raad. Het College van Burge-meester en Wethouders neemt wel deel aan de vergaderingen van de raad. Daarom zijn er twee stoelen extra nodig en meer ruimte aan de vergadertafel. Uitbreiding van het Lodewijk XVI meubilair was mogelijk maar kostbaar. Dus kwam er een andere oplossing. De Schoonhovense meubelmaker Huib Bom kreeg de opdracht geheel nieuw en eigentijds meubilair te maken. De oude meubels verhuisden naar zolder.

Metalen plaatjes

De tafels van het nieuwe meubilair zijn voorzien van technische snufjes, verborgen achter een houten dekplaatje. Er zitten metalenplaatjes aan de kopse kant van elke tafel. Als de tafels tegen

↑ Zilveren plaatje met het embleem van het gilde Sint Eloy, Plaatjes met meestertekens

elkaar zijn geschoven, in de zogenaamde vergaderopstelling, vormen deze plaatjes een vierkant dat in vier gelijke delen is verdeeld. Twee zilveren en twee vergulde. In deze plaatjes zijn de meestertekens gegraveerd van de bijna veertig leden van het Schoonhovense zilversmidgilde St. Eloy. Aan de voorzijde van de middelste tafels zijn twee zilveren plaatjes aangebracht met in het ene plaatje het stadswapen gegraveerd en in het andere het embleem van het gilde. Het gilde St. Eloy schonk deze decoratie van de vergadertafels aan de raad. Misschien was het niet de bedoeling, maar op deze manier wordt de

↑ Gedenksteen bij de sluis

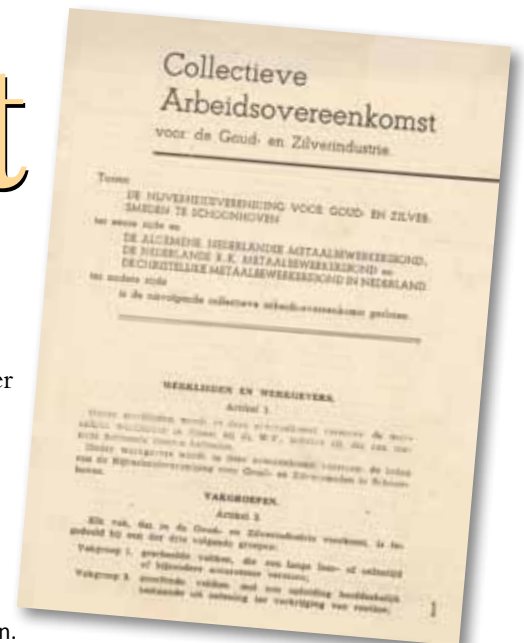
raad er wel voortdurend aan herinnerd dat zij het bestuursorgaan zijn van de Zilverstad en dat de zilversmeden nog steeds een belangrijke beroepsgroep zijn in deze stad.

Door Ad de Vaal, gepensioneerd hoofdofficier van de artillerie. Hij stamt uit een Schoonhovense familie van goud- en zilversmeden. Sinds zijn pensionering is hij op veel terreinen actief. Vooral muziek kunst en geschiedenis hebben zijn belangstelling.

Loonconflict

In 1920 was er bij de firma Van der Waal, gespecialiseerd in het maken van ringen en gevestigd op de hoek Spoorstraat/Albrecht Beylingstraat, onenigheid over lonen. Het personeel wilde een uurloon van 0.65 cent. Van der Waal stemde hiermee in. Hij ontsloeg echter vier mensen die hij voor dit uurloon niet in dienst wilde houden. De Algemene Nederlandse Arbeidersbond werd ingeschakeld. Deze bond

kwam echter met nog hogere eisen en vroeg maar liefst 0.85 cent per uur. Voor Van der Waal was dit volstrekt onacceptabel en hierop besloot Van der Waal per direct te stoppen. De fabriek werd voorgoed gesloten. De machines werden op 4 maart 1921 geveild. Een uniek specialisme ging zo voor Schoonhoven verloren.

↓ Het polijsten van de ringen.

Uurloon werknemers Goud – en Zilver-industrie 1926 (in guldens/centen):

14 jarige	0.05 cent	2.40 per week
15 jaar	0.07 cent	3.36 per week
16 jaar	0.11 cent	5.28 per week
17 jaar	0.15 cent	7.20 per week
18 jaar	0.20 cent	9.60 per week
19 jaar	0.24 cent	11.25 per week
20 jaar	0.28 cent	13.44 per week
21 jaar	0.32 cent	15.36 per week
22 jaar	0.36 cent	17.28 per week
23 jaar en ouder	0.40 cent	19.20 per week*

* en 2 vakantiedagen en doorbetaling op christelijke feestdagen.

Op de foto het personeel van de Fa. Van der Waal. Van links naar rechts aan de stavelij: Jan Rond, Lenzen (is aan het solderen), Maurits van der Waal (is bezig met de pompboor), Aaltje Oudshoorn (is aan het graveren).

De geschiedenis van een broodmandje

Het Schoonhovense broodmandje is onlosmakelijk verbonden met Gerard Wijland en de Firma Krins. Hoe Wijland uitgroeide tot een specialist in het vervaardigen van broodmandjes.

In 1947 kwam Gerard Wijland in Schoonhoven wonen. De vader van Wijland was zilversmid en werkte bij de Fa. Niekerk. Opa Wijland, ook een Gerard, werkte eveneens bij de Fa. Niekerk. Toen het moment aangebroken was om te gaan werken ging de jonge Gerard aan de hand van zijn vader mee naar Niekerk. In het begin deed hij daar uiteenlopende klusjes. Echt lang werkte hij niet bij Niekerk. Al vrij snel verwisselde hij van baan en ging bij de Fa. Krins werken. Krins had zich onder andere gespecialiseerd in het maken van broodmandjes. In die jaren (ca. 1948) gingen veel jonge mensen, voornamelijk jongens, naar de avondopleiding van de vakschool. Ook Gerard Wijland. Hier leerde men edelsmeden en graveren. Overdag leerde Gerard Wijland bij Krins de kunst van het maken van broodmandjes. Ook het graveren van de mandjes behoorde tot de werkzaamheden. Het graveren leerde hij op de avondschool, van de in die tijd bekende heer Koppenol. Op enkele onderbrekingen na heeft Wijland ruim 26 jaar bij Krins gewerkt.

Opvolger

Jan Krins had geen kinderen en dus ook geen opvolger voor zijn bedrijf. Hij ging in de loop van de jaren steeds meer Gerard Wijland als zijn opvolger zien. Het maken van broodmandjes was steeds meer Gerard's ding geworden. Bovendien was Wijland op

het laatst de enige bij Krins die de mandjes maakte. Het maken van broodmandjes moest in Schoonhoven blijven en van het een kwam het ander, met als uiteindelijk resultaat dat Wijland de zaak in 1974 van de heer Krins overnam. Om erkenning te krijgen, moest Gerard nog wel een praktijkexamen afleggen. Voor Gerard betekende dit, hoe kan het ook anders, het maken van een broodmandje. De examencommissie verwachtte niet dat Wijland in de zes beschikbare uren een mandje kon maken. Dit bleek echter geen probleem. Op de foto boven staat het oorspronkelijke mandje afgebeeld dat hij destijds voor de examencommissie maakte. Hij kreeg er een negen voor.

Koninklijk bezoek

Wijland werkte ruim 26 jaar als zelfstandige zilversmid. Zijn bedrijf was jaren gevestigd in dezelfde vleugel van de havenkazerne waar ook het zilvermuseum zit. Zo kon het gebeuren dat hij op verzoek van het Zilvermuseum een demonstratie verzorgde. Tijdens de jaarlijkse Zilverdag was Wijland altijd van de partij om te laten zien hoe het broodmandje gemaakt werd. Na de restauratie van de grote kerk in 1982 bracht Koningin Beatrix een bezoek

aan de Zilverstad. Speciaal voor deze gelegenheid demonstreerde de heer Wijland het maken van het broodmandje en Gerrit Suur, de plateelschilder, het schilderen van plateel. Mevrouw Wijland weet nog precies wat de Koningin zei toen ze het broodmandje zag: "Wat een beeldig resultaat".

Verhuizingen

Een ruwe schatting leert dat Wijland in zijn periode als zelfstandige zilversmid meer dan 12.500 mandjes maakte. De verzending van deze mandjes en de bijbehorende administratie werd in al die jaren door mevrouw Wijland verzorgd. Omdat het museum meer ruimte nodig had, moest Wijland op zoek naar een andere locatie. Na wat eerst op enkele andere locaties te zitten, vond hij een nieuwe werkplek bij Bert Looren de Jong in de Koestraat. Daar leerde Wijland de kneepjes van het vak van het maken van broodmandjes aan Looren de Jong. Hij nam in 2000 het bedrijf van Wijland over. Het broodmandje wordt tot op de dag van vandaag nog steeds in Schoonhoven gemaakt.

Samen met Bert Looren de Jong aan het werk

Koningin Beatrix bezoekt de stand van Gerard Wijland

ZILVERKUNST

Het woord zilverkunst staat niet in de Dikke Van Dale. Dit woord is een vinding van Schoonhovense bodem. Zilverkunst is het woord dat precies duiding geeft aan hetgeen zich in Schoonhoven de afgelopen twintig jaar heeft afgespeeld.

Nog geen halve eeuw geleden hoorde men tot in de straten van dit stadje het stampen van de frictiepersen. Fabrieken waren op volle kracht bezig een markt te voorzien van zilveren producten. Massaproductie bood uitkomst, en een groot deel van de activiteiten rond zilver begaf zich op dit terrein. Binnen de muren van de Vakschool, met name in de laatste twintig jaar van de vorige eeuw, werden jonge mensen opgeleid in het vak zilversmeden. Toch vonden de afgestudeerden met een prachtig diploma op zak, geen plek in de gemechaniseerde zilverindustrie.

Wat was er aan de hand? Binnen die opleiding werden de contouren zichtbaar van een geheel nieuw elan. Elk jaar was er een indrukwekkende tentoonstelling van zo'n veertig objecten, die als meesterstukken door de studenten zelf ontworpen waren. Misschien was er nog wel een relatie met een gebruiksvoorwerp zoals een theepot, maar de verschijningsvormen lieten de vitaliteit zien van een ongeremde creativiteit. Een wakker zilvermuseum kan daar een schitterend tijdsbeeld van samenstellen.

Zilver in Beweging

Wat zich binnen die muren van de Vakschool afspeelde kwam in 1991 als een soort explosie naar buiten, in de vorm van de projecten van de stichting 'Zilver in Beweging'.

Overall in het land, in verschillende musea en op kunstlocaties, waren er exposities te bezichtigen van wat men toen "Groot zilver" noemde. Mensen kwamen in beweging deze exposities te bewonderen. Journalisten gingen erover schrijven. Kunstliefhebbers kwamen aarzelend op gang om zo nu en dan een object te kopen. En zo werden de deelnemende zilversmeden en vormgevers aan de projecten van 'Zilver in Beweging' gestimuleerd om op de ingeslagen weg door te gaan. Een van de thema's was: "Weg met het zilver! Met het zilver op weg naar een nieuwe invulling, naar een nieuw elan." Tegelijkertijd wilden de zilversmeden zich niet generen om hun hamers en staken, en zo veel andere zilversmidstechnieken in te zetten voor een artistieke vorm van ruimtelijk scheppen. Vernieuwingen gaan immers in eerste instantie om de inhoud, niet om vernieuwingen in techniek of

gebruik van andere materialen. Natuurlijk zagen binnen dit proces ook andere technieken en toepassingen het licht.

Individuele expressie

Men begreep steeds meer dat wat zich begon af te tekenen niets meer te maken had met het verleden als zou er een vragende markt zijn en een responderend bedrijfsleven. Hier ging het om een individuele artistieke expressie. Ongebonden kwamen er creaties in beeld waar niemand om vroeg.

Het resultaat is te omschrijven als een onafhankelijke artistieke attitude, in de geest van: "Ik ben zo vrij om het te ontwerpen en te maken, nu maar eens goed aan het werk om de mensen te vinden die zich even vrij voelen om het te kopen!"

Internationaal

Dit nieuwe elan vond reeds in 1991 zijn weg naar India, waar Schoonhovense zilversmeden waren gevraagd een zilversmederij op te zetten, de zilversmeden op te leiden in het vak en een collectie op te bouwen. De artistieke creaties uit dat atelier werden in India aangekocht door internationaal georiënteerde zakenmensen. "Noch in New York, noch in Hongkong, Londen of Parijs treffen wij zulk origineel en mooi werk aan!", was hun verklaring.

Kannenkoor
Paul de Vries

Alstublieft
Harm Bron

In Nederland werd zilverkunst zichtbaar op kunstbeurzen, waar veel kunstverzamelaars zilverkunst tot hun verzamelgebied maakten. Op de prestigieuze beurs PAN-Amsterdam is zilverkunst inmiddels op vier locaties op de beursvloer aanwezig. Hedendaagse zilverkunst is opgenomen te midden van omvangrijke en vooraanstaande privé-kunstcollecties. Enkele internationale musea hebben hedendaagse Nederlandse zilverkunst aangekocht, waaronder het Victoria & Albert Museum in Londen.

Nieuw gezicht

Als we met onze aandacht weer even terugkeren naar de zilverstad, dan kunnen we vaststellen dat zich in Schoonhoven een artistieke attitude van activiteiten heeft genesteld. Geen stampende machines, maar eerder stille ontwikkelingen met zo nu en dan heftig gehamer uit individuele ateliers, eenmans culturele ondernemers. Kunstenaars die met hun hart, hoofd en handen niet alleen nieuwe vormen maken uit zilver, maar ook een nieuwe richting geven aan een kunstuiting die een rijke geschiedenis heeft binnen de Nederlandse cultuur, en die daarmee een nieuw gezicht geeft aan een stad die met zilver versmolten is. Misschien is de economische waarde niet te vergelijken met de industriële tegenhanger van weleer, maar de culturele waarde tekent zich duidelijke af en zal zich in de toekomst verder bewijzen. De bezoekers van Schoonhoven kunnen inmiddels op veel locaties op inspirerende wijze kennis nemen van zilverkunst.

Impuls

Met dit nieuwe elan, heeft Schoonhoven tot over de grenzen een heel verfrissende impuls kunnen geven aan een vak dat in zowel het Schoonhovense als het Nederlandse, tot diep in het verleden is verankerd. De zilverstad kreeg hierdoor een gezicht waar velen uit het land op af komen. Ook in internationaal opzicht heeft de zilverstad met de Schoonhoven Silver Award invulling gegeven aan het nieuwe elan. De Schoonhoven Silver Award is een prijs die door de stichting Zilverkunst in het leven is geroepen. De gemeente Schoonhoven stelt een bedrag van € 7.000 beschikbaar aan de winnaar van deze internationale wedstrijd.

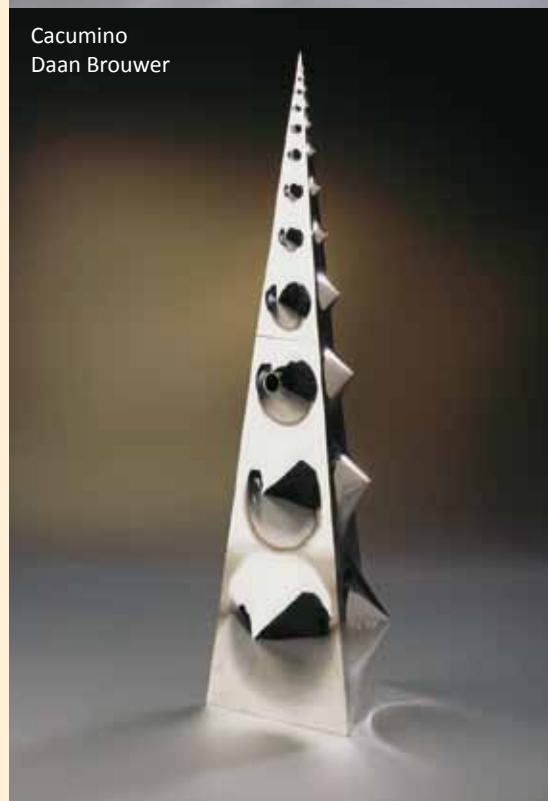
Revolutie

Tot slot is het aardig te wijzen op de afbeeldingen. Hier is er voor gekozen om de 'zilverkunst' langs de weg van de kan als drager van genoemde artistieke invulling te illustreren. De vormexpressie, of de beeldspraak is hier leidend geworden, en heeft weinig meer te maken met gebruiksfunctie, of met één of ander verwachtingspatroon van het publiek. Hier en daar vertelt het een verhaal, drijft het de spot, roept het en glimlacht op of maakt het de toeschouwer vrolijk. De revolutie in het zilver van de afgelopen twintig jaar is te omschrijven als een opgewekte omslag naar een nieuw kunstonderwerp, waarbij de Schoonhovense zilversmeden een sleutelrol innamen: Schoonhoven, zilverkunst stad!

Door Paul de Vries en Jan van Nouhuys, beiden zilversmid. Zij zetten zich graag in voor het grotere geheel.

Aquadotto
André van Loon

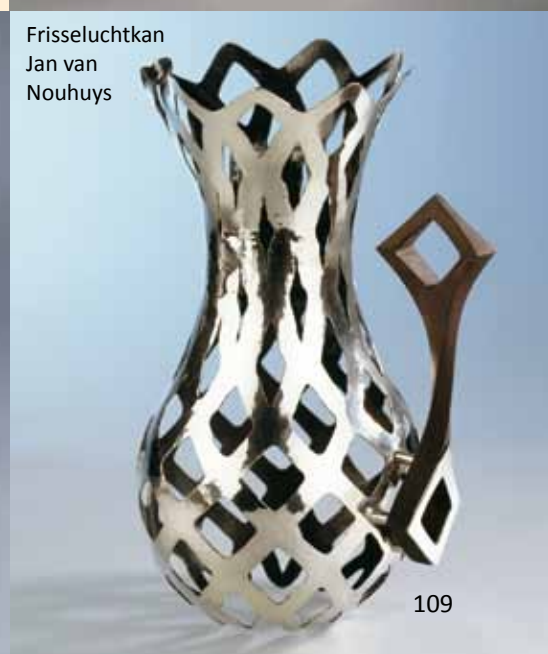
Cacumino
Daan Brouwer

Wat-er-kan met 'n waterkan
Gabri Schumacher

III
Harry Brookhuis

Frisseluchtkan
Jan van
Nouhuys

Rikkoert-collectie in Edelambachtshuis

Praalkamer van Schoonhovens zilver

Achter de historische voorgevel van het Edelambachtshuis aan de Haven 13 gaat een unieke collectie Schoonhovens zilver schuil. Bijengebracht door het bekende Schoonhovense geslacht van zilversmeden en graveurs, Rikkoert. Ab Rikkoert geeft een rondleiding.

“Of ik een persoonlijke favoriet in de collectie heb? Ja, eigenlijk wel”, gaan de ogen van Ab Rikkoert richting een driedelig serviesstel in één van de vitrines. “Deze theebus, theepot en waterkan zijn in 1755 in één keer gemaakt, wat heel bijzonder is. Meestal werd de opdracht verdeeld over meerdere jaren, als er weer wat verdiend was. De opdrachtgever moet dus een vermogend iemand zijn geweest. Want zilver was geld. Je ging naar de zilversmid met bijvoorbeeld honderd zilveren guldens en je liet hier het gewenste voorwerp van maken. De maker van het serviesstel is Gerard Koen, die zich in de achttiende eeuw onderscheidde door ook groter werk te maken, terwijl de trend toen richting de kleinere gebruiksvoorwerpen was verschoven.”

In dezelfde vitrine is ook een wel heel bijzondere en luxueuze roskam te zien: een zilveren exemplaar uit 1773. “Het was een eenmalige actie. De roskam werd ter beschikking gesteld aan degene met het beste paard op de paardenmarkt van 1774. Overigens ook gemaakt door dezelfde Gerard Koen. Op de rug van de kam is het gemeentewapen van Schoonhoven ingegraveerd.” Een heel ander in het oog springend item is een juwelenkist van acht (!) kilo zwaar. “Gemaakt in Schoonhoven door Gerrit Greup en vervoerd naar Nederlands-Indië. Na honderd jaar is-ie weer terug in de Zilverstad”, zegt Ab trots.

Pronkstukken

Zomaar enkele pronkstukken van het Edelambachtshuis, dat als gebouw op

zichzelf overigens ook de moeite waard is. “Het is oorspronkelijk een oud koopmanshuis uit de zeventiende eeuw, dat in 1823 door de Joodse gemeente in Schoonhoven werd aangekocht om te verbouwen tot synagoge. Door geldgebrek ging de verbouwing niet echt hard, maar in 1838 kon de synagoge alsnog worden gewijd”, licht Ab toe. De huidige voorgevel dankt het pand aan een verbouwing in 1868, toen de synagoge opnieuw onder handen werd genomen en er vervolgens aan de achterkant ook een mikwe -Joods ritueel bad- werd gebouwd. De synagoge deed dienst tot ongeveer 1950. Daarna werd het gebouw door de Nijverheidsvereniging (voorloper van het Gilde St. Eloy) in gebruik genomen als Edelambachtshuis. “Voor Schoonhovense zilversmeden en plateelwerkers was het dé locatie om hun werk te presenteren. Begin jaren zeventig werd de animo minder, waarna het gebouw werd overgenomen door mijn familie. Tijdens de restauratie van het gebouw, waarbij het zijn huidige functie kreeg, werd een oude kelder onder het pand ontdekt. Die bleek vroeger in gebruik geweest te zijn als zeepziederij, maar was volgestort met puin. Emmer voor emmer hebben we dat puin geruimd.”

Op de benedenverdieping laten zowel Nederlandse als buitenlandse zilversmeden zien wat ze kunnen. Uit Finland zijn bijvoorbeeld prachtige en kleurrijke sieraden te koop. De vroegere functie van synagoge komt terug in een vitrine aan de achterzijde. Waar voorheen de Thora-rollen werden opgeborgen

↑ Opening Edelambachtshuis, 13 april 1955. Links burgemeester Aten, rechts de heer Voorsluis.

-de ark- is nu uiteenlopend religieus zilver te zien.

Wie de trap naar boven neemt, kan kennisnemen van de collectie van de familie Rikkoert. “Een hobby van mijn overgrootvader en voortgezet door zijn opvolgers”, zegt Ab, die zelf inmiddels ook zijn bijdrage levert om de collectie nog imposanter te maken. “Bindend element in de verzameling is de afkomst van de voorwerpen: ze hebben allemaal een Schoonhovens keurmerk. Daarnaast hebben ze een museale waarde. Het oudste stuk is een avondmaalbeker uit 1629. Deze werd oorspronkelijk gebruikt bij de bezegeling van huwelijken, maar werd later als avondmaalbeker aan de kerk geschonken. Een tweede exemplaar is overigens in het bezit van de kerkelijke gemeente in Willige Langerak.”

De galerij waar de collectie te zien is, is ontstaan tijdens de verbouwing in 1983. “Er was al een balustrade, waar de vrouwen zaten tijdens de Joodse diensten, maar deze hebben we uitgebreid naar het voorbeeld van de Portugese synagoge in Amsterdam.”

In de collectie is goed te zien hoe het Schoonhovense zilverwerk zich heeft ontwikkeld gedurende de tijd. “Van vóór 1700 zijn alleen grote zilveren gebruiksvoorwerpen bewaard gebleven, voornamelijk drinkbekers en herinneringslepels. Deze stukken zijn zeer zeldzaam. Zilver was betaalmiddel: je liet je geld als het ware omzetten in een voorwerp. Had je weer geld nodig, dan liet je het omsmelten. Zo is er veel zilverwerk verdwenen.”

In het begin van de achttiende eeuw richtten de zilversmeden zich meer op het kleinere werk, zoals tabaks-, snuif- en parfumdoosjes. “Dat had alles met de handel te maken. Kleinere producten waren gemakkelijker in grotere aantallen te vervoeren. Het werk werd serie-matig vervaardigd, waarvoor je relatief weinig materiaal nodig had. Rond 1900 deden de grotere machines zoals walsen en persen hun intrede. Hierdoor werd het productaanbod uitgebreid met veel groot zilver, zoals dienbladen, theeserviezen en tafelzilver.”

Het voert te ver om de bijzondere collectie in dit artikel geheel te beschrijven. Van het fijne filigrainwerk tot andere ambachtelijke hoogstandjes als de kikkerschaal, Joodse siertorens voor op de Thora en pepermuntdoosjes met de meest uiteenlopende afbeeldingen. Stuk voor stuk uitingen van Schoonhovense zilverkunst. Dit alles is te zien voor een luttel bedrag van één euro. “Een symbolische toegangsprijs om te voorkomen dat iedereen naar boven vliegt. Deze eeuwenoude collectie is met veel liefde bijeengebracht. We willen hem delen met mensen die er net zoveel plezier aan beleven als wij zelf”, aldus Ab afsluitend.

*Edelambachtshuis Rikkoert,
Haven 13 in Schoonhoven.
Telefoon: 0182-382614.
Geopend: dinsdag-zaterdag 10.00-17.00 uur.
www.rikkoert.nl*

Door Robert van der Hek.

↑ Interieurfoto Edelambachtshuis, ca. 1957
(privé-collectie Rikkoert)

↓ Edelambachtshuis, 2011.
Het driedelig serviesstel van Gerard Koen.

Het Nederlands ZILVER

Het Nederlands ZILVERMUSEUM Schoonhoven is gevestigd in het historische centrum van de Zilverstad. Een logischer plek dan de Zilverstad is voor het enige Zilvermuseum dat Nederland rijk is, niet denkbaar. Toch is het Museum niet altijd in Schoonhoven gehuisvest geweest.

Het Museum is in 1938 ontstaan als Nederlands Waarborgmuseum in Utrecht op initiatief van de heer B.J.J. van Baaren, controleur van de Utrechtse Waarborg. De collectie bestond uit voorwerpen die speciaal gebruikt werden voor het keuren van goud en zilver en werd door een aantal enthousiaste waarborgmedewerkers beheerd in een kantoorje van het belastinggebouw aan het Janskerkhof in Utrecht. Door vele schenkingen en een zilversmid-werkbank, een zogenaamde “stavelij”, met goud- en zilversmidgereedschappen, breidde de collectie zich snel uit. Het Museum verhuisde diverse malen in Utrecht en vond uiteindelijk na de Tweede Wereldoorlog een passend onderkomen in het Catharijne Convent aan de Lange Nieuwstraat 38. Omdat de aandacht ook op het ambacht werd gelegd, veranderde in 1947 de naam in Nederlands Goud-, en Zilvermuseum, Keur en Ambacht.

In 1953 werd in hetzelfde gebouw ook de collectie van het Museum en Archief van Tijdmeetkunde ondergebracht en in bruikleen gegeven. Zo ontstond het Nederlands Goud-,

Zilver- en Klokkenmuseum. In 1970 verhuisde de gehele collectie opnieuw, nu naar Achter de Dom 12, omdat het Catharijne Convent geheel aan religieuze kunst werd gewijd. Noodgedwongen moest het Museum in 1978 Utrecht verlaten en vond een nieuw onderkomen in de Zilverstad Schoonhoven. Daar stelde de gemeente de zuidelijke vleugel van de Havenkazerne ter beschikking. Dit voormalige Arsenaal uit 1627 werd in de 19de eeuw uitgebreid tot Kazerne en is thans een Rijksmonument.

Zilvercollectie

De zilvercollectie wordt in het Museum gepresenteerd onder de titel “Van erts tot eindproduct”. De col-

↑ Overzicht van de Zilverzaal. Op de voorgrond een Stavelij of goudsmidswerkbank. De blauwe bol op poten is een 'Ordinaal' die dient ter focusering van het licht op de werkplek. Op de achtergrond een 'Balancoir' of slingerpers.

lectie geeft een beeld van het Nederlands gebruiks-zilver van 1600 tot heden. Te zien zijn bekers, koffie- en theeserviezen, schalen, broodmanden, kandelaars, eetbestek en dienbestek. Ook is er een collectie Schoonhovens zilver en miniatuur-zilver. Sfeervolle werkplaatsen en een presentatie van gereedschappen met eindproduct geven een goed inzicht in de technieken van het goud- en zilversmeden, zowel ambachtelijk als industrieel. Ook wordt aandacht geschonken aan de historie van de zilvermerken. De reconstructie van het fraaie Haagse winkelfiliaal uit 1921 van Van Kempen en Begeer laat het zilver zien in de context van een juwelierszaak.

Aankoop

In 2009 deed het Museum de groot-

← Overzicht Zilverzaal met op de voorgrond zilveren Tafelmiddenstuk, Gebr. Van Gemert, 's-Hertogenbosch, 1881. Eerste gehalte zilver, 16 kilogram! Geschenk voor de Commissaris der Koningin in Noord-Brabant, jhr. mr P.J. Bosch van Drakestein, ter gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum.

MUSEUM Schoonhoven

ste aankoop ooit in zijn geschiedenis. Dankzij financiële bijdragen van een groot aantal Cultuurfondsen kon de historische zilvercollectie van Van Kempen en Begeer worden aangekocht. De Museumcollectie werd uitgebreid met honderden zilveren gebruiksvoorwerpen, gemaakt in drie toonaangevende zilverfabrieken in Utrecht, Voorschoten en Zeist, die in 1960 fuseerden tot de Koninklijke Van Kempen en Begeer. De collectie bevat zilver uit de Biedermeiertijd, dat met de hand werd gemaakt, pronkstukken die werden ingezonden naar Wereldtentoonstellingen, veel machinaal vervaardigd zilver, het eerste Nederlandse

zilverdesign uit de jaren dertig en gestroomlijnde voorwerpen uit de jaren vijftig en zestig. Deze nieuwe aanwinst van zilver dat tussen 1835 en 1970 in Nederland werd gebruikt, geeft een goed beeld van de leef- en eetcultuur in die periode.

Koerswijziging

De aankoop van de Van Kempen en Begeercollectie en de noodzaak in deze tijd om je als museum sterk te positioneren, waren in 2010 aanleiding tot een koerswijziging. Het Museum koos voor een focus op zilver, een focus die past bij de Zilverstad. De officiële naam Nederlands Goud-, Zilver- en

↑ Diverse koffie- en theekannen uit de historische zilvercollectie Van Kempen en Begeer, aangekocht in 2009. Foto: Erik en Petra Hesmerg

Klokkenmuseum bestaat nog, maar de roepnaam veranderde in Nederlands ZILVERMUSEUM Schoonhoven. De koerswijziging omvatte een tweede keuze: het museum richt zich ook op hedendaags zilver. Zo verbindt het museum het verleden met het heden, maar óók met de toekomst!

Door Gemke Jager, directeur Nederlands ZILVERMUSEUM Schoonhoven

*Kazerneplein 4, 2871 CZ Schoonhoven
Tel. 0182-385612 Open: di. t/m zo. 12.00 tot 17.00 uur
www.zilvermuseum.nl*

Het Arsenaal (links) met doorkijk naar het Doelenplein via de toenmalige 'Rozenstraat'. Origineel van P.L.Goouvaere uit vermoedelijk 1829. Het Arsenaal vormt de onderbouw van het huidige museum.

Foto met een verhaal

Soms komt er een foto boven water waarover je meer wilt weten... Het enige wat van deze foto bekend was, was dat de tweede persoon van links de heer P. Koster is en rechts (toen nog) prinses Beatrix met verloofde Claus.

Ik trok de stoute schoenen aan en belde aan bij deze geboren en getogen Schoonhovenaar. Ik werd vriendelijk ontvangen door de heer Koster. Al

gauw kwamen de fotoboeken van zolder en kreeg ik te horen hoe het kwam dat juist hij prinses Beatrix en Claus een cadeau namens firma Niekerk mocht aanbieden.

Verloving

De heer Koster begon als loopjongen bij de firma Niekerk en werkte zich op tot assistent-bedrijfsleider in de vijftig jaar dat hij daar werkte. De directeur van Niekerk was een man die zich altijd op de achtergrond hield.

Toen in 1965 de verloving van prinses Beatrix en Claus werd aangekondigd, kwam er nogal wat commentaar op. De heer J. Niekerk wilde laten zien dat er ook mensen waren die de verloving goedkeurden en wilde namens de firma een cadeau voor hun verloving aanbieden. Maar, hij wilde dit absoluut niet zelf doen.

Trots

De heer Janus den Besten (op de foto links), meesterknecht bij Niekerk en de heer Piet Koster, die als chauffeur meeging, kregen via via een naam van een hoge functionaris bij het hof. Die verzekerde hen dat hij ze er wel door zou kunnen loodsen. En zo ging het ook... Aangekomen bij de poorten van paleis Soestdijk werden ze tegengehouden. Maar nadat ze de naam van hun contactpersoon hadden genoemd, mochten ze doorrijden.

Het paar stond in een aparte ruimte al op hen te wachten. Vol trots konden ze het cadeau aanbieden: een zilveren suikerpot met blauw glas en twaalf bijpassende zilveren koffielepeltjes. Het cadeau werd in dank aanvaard.

Door Marliese van der Wal

HET LEVEN IN SCHOONHOVEN

Onder de titel Het leven in Schoonhoven verschijnen twaalf themanummers waarin het leven in Schoonhoven wordt belicht. De serie bestaat uit de volgende thema's:

NR.	MAAND	THEMA
01	februari	Garnizoensstad (978 90 76940 74 8)
02	maart	Eten en drinken (978 90 76940 81 6)
03	april	Middenstand (978 90 76940 82 3)
04	mei	Zilver (978 90 76940 83 0)
05	juni	Cultuur (978 90 76940 87 8)
06	juli	Geloof (978 90 76940 86 1)
07	augustus	Sport (978 90 76940 85 4)
08	september	Monumenten (978 90 76940 90 8)
09	oktober	Wonen, werken welzijn (978 90 76940 88 5)
10	november	Onderwijs (978 90 76940 89 2)
11	december	Geld en notariaat (978 90 76940 84 7)
12	januari 2012	Feest (978 90 76940 91 5)

↓ Gezicht op het carillon, W.J. Graves Kooiman.

Om de nummers goed te bewaren verschijnt er een **VERZAMELBOX**. De verzamelbox kost € 12,50.

Goud- en zilversmeden hebben een “meesterteken” dat zij in hun werk afslaan. Hiermee kan iedereen zien wie het betreffende werk heeft gemaakt en wie verantwoordelijk is voor het goud- en zilveragehalte. Bescherming van consumenten ‘avant la lettre’. Het gebruik van meestertekens is al heel oud en stamt uit de tweede helft van de 13e eeuw. In die tijd werd de basis gelegd voor een kwaliteitssysteem dat we feitelijk anno 2011 nog steeds hanteren. Meestertekens zijn door die lange traditie ook van grote waarde geworden voor de verzamelaars van gouden en zilveren voorwerpen. Naast de maker kun je ook de herkomst en ouderdom van

een stuk vaststellen. Het Goud- en zilversmidsgilde St.Eloy heeft in 1988 ook een eigen gildestempel vastgesteld. Het stadswapen met de ‘M’ van Meesterstad in een hartschild. Een collectief ‘meesterteken’ als het ware: alleen leden van het gilde mogen het gebruiken. Het Schoonhovense Gilde garandeert hiermee kwaliteit en vakmanschap naar consumenten. Hieronder een overzicht uit 1988 van de eenentwintig ‘meestertekens’ met de namen van de oprichters van het Gilde St.Eloy en van de drie oprichters zonder meester-
teken.

ISBN 9789076940830

9 789076 940830

Geen meesterteken:
J.E.M.Elbertse, Gemma CV en
A.T.M. Smiers